

275

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ
ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ

ΥΠΟ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ (1687)

ΚΑΙ Η ΕΡΗΜΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1688—1690)

ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΟΣ

ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΖΗΣΙΟΥ

καθηγητού εν τῷ Βαρβακίῳ

(Μετατύπωσις ἐκ τῆς ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ)

Handwritten initials and a stamp: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΒΗΚΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ «ΚΟΡΙΝΝΗΣ»

Ὁδὸς Πατησίων ἀριθ. 3.

1885

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ
ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ

ΥΠΟ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ (1687)

ΚΑΙ Η ΕΡΗΜΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1688—1690)

ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΟΣ

ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΖΗΣΙΟΥ

καθηγητῶς ἐν τῷ Βαρβακείῳ

Μετατύπωσις ἐκ τῆς ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ)

*Ἐν βιβλιοθήκῃ τῶν ἐπιπέμων
τῆς Ἀναστάσεως*

Κωνσταντίνου Ζησίου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ «ΚΟΡΙΝΝΗΣ»

Ὁδὸς Πατησίων ἀριθ. 3.

1885

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ τὴν σύνταξιν τῶν δύο τούτων διατριβῶν, ἃς ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης ἔχει μετὰ χεῖρας, προῆλλον χάριν τῶν πολλῶν, καθ' ὅτι δὲν ἔχουσι παρ' ἡμῖν τοῦλάχιστον ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβῶς ἐρευνηθῆ τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἄλωσιν καὶ λεηλασίαν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Βενετῶν. Ἐν αὐταῖς προσεπάθησα, πλὴν τοῦ ὀρισμοῦ τῶν ἡμερῶν τοῦ εἰς Πειραιᾶ κατάπλου τοῦ Βενετικοῦ στόλου, τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας, τῆς καταστροφῆς τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἄλλων τινῶν, ν' ἀποδείξω παρὰ τὴν κοινῶς φερομένην γνώμην, ὅτι ἀπὸ τῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐστημένων βομβῶν ἐβλήθη ἡ βολὴ καὶ ὅτι οἱ Βενετοὶ ἐκόντες κατέστρεψαν τὸν ναόν. Ταῦτα ἐν τῷ πρώτῳ μέρει. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ προσεπάθησα λέγων περὶ τῶν δύο λεόντων, οὓς ἐκ τε τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Πειραιῶς ἤρπασαν οἱ Βενετοὶ, νὰ ὀρίσω τὴν θέσιν αὐτῶν, ὅπου ἰδρυμένοι ἦσαν πρὸ τῆς ἀρπαγῆς.

Εἰς τὴν σύνταξιν αὐτῶν πλεῖστα ὠφελήθη ἐκ τοῦ πολυτιμοτάτου συγγράμματος τοῦ **Laborde**, *Athènes à XV, XVI et XVII siècles*, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς συνενοῖ ἐπιστήμην καὶ ποιήσιν μετ' ἀκραιφνοῦς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας ἀγάπης.

Τὰς σημειώσεις προσέθηκα ἐν τῷ τέλει μετὰ τὰς διατριβάς.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον 1885.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

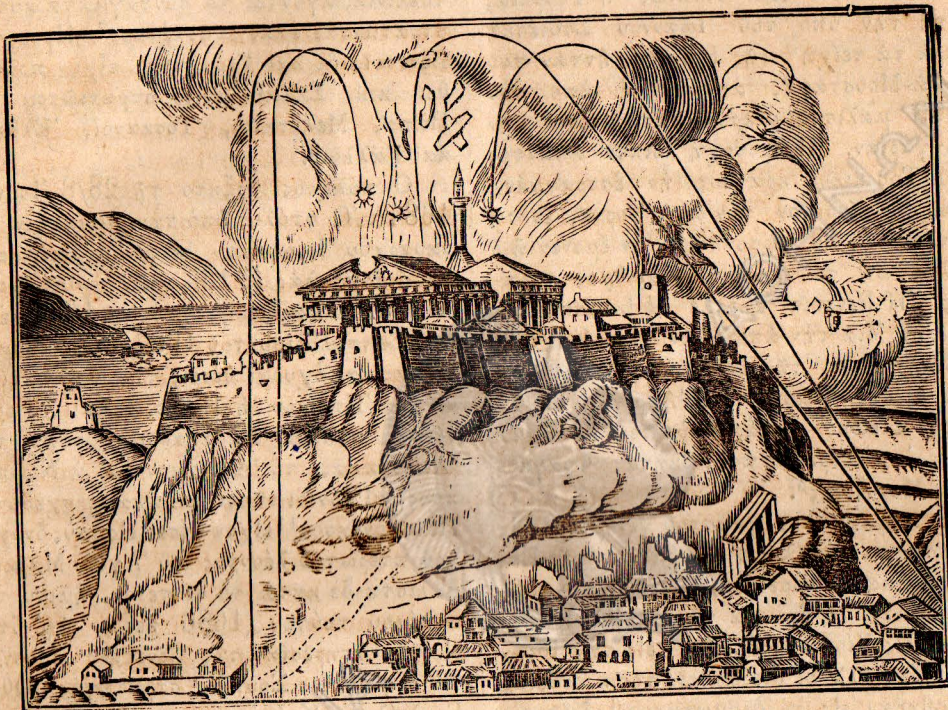
- Coronelli.** *Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Venitiens etc.* Paris, 1686 καὶ 1687.
- » *La Peloponnèse aujourd'hui, la Morée etc.* Paris, 1705.
- » *Atlante Veneto.*
- » *Courte description du royaume de la Morée et des ptaces maritimes.* Anvers 1688.
- » *Memoires historiques et geografiques du royaume de la Morée, du Negre-pont etc.* Amsterdam 1686.
- Locatelli.** *Raconto storico della Veneta guerra in Levante contro l'impero Ottomano.* Colonia, 1705.
- Rossi.** *Teatro della guerra contro il Turco.* Roma 1687 follio.
- Fanelli.** *Atene, Attica.* Venezia 1707.
- Beregani.** *Historia delle guerre d'Europa.* Venezia, 1698. 4.—
- Muazzo** *Trattato militare compendioso del colonello Franc. Muazzo di materia attinenti agl'impieghi da lui sostenuti mentre serviva nella guerra della Morea (ἐν τῷ συγγράμματι Storia della guerra tra di Veneti e Turci 1684 a 1696).*
- Garzoni.** *Historia della Republica Veneta in tempo della sacra lega.* 1712.
- Rawdon Brown.** *Archives de Venise.*
- Foscarini.** *Historia della Republica Veneta ἐν τῷ (συγγράμματι Historici delle cose Veneziane. Tom. X. Venezia, 1722).*
- Bulifone.** *Lettere memorabili* raccolta seconda. Napoli, 1698.
- Arrighius.** *De vita et rebus gestis Franc. Mauroceni Peloponnesiaci.* Patavii, 1749.
- Daru.** *Histoire de la Republique de Venise.* Τόμ. 6. Paris 1819.
- Laborde.** *Athènes à XV, XVI, et XVII siecles.* Tom. II. Paris, 1854.
- Pfister.** *Der Krieg von Morea in den Jahren 1687 und 1688.* Kassel, 1845.
- Schwencke.** *Geschichte der Hannoverischen Truppen in Griechenland 1685-1689.* Hannover, 1854.
- Spon.** *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce etc.* Paris, tom. II.
- Babin.** *Relation de l'état présent d'Athènes etc.* Paris, 1674.
- De la Guillètiere.** *Athènes ancienne et nouvelle.* Paris, 1675.
- Weller.** *Voyage de Dalmatie, de Grèce etc.* Amsterdam, tom. II.
- Anna Ackerjelm.** *Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς παρὰ Laborde II, 275 καὶ ἐ. Appendix.*

Α΄.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ

(1687)

(Εἰκὼν τῆς καταστροφῆς γραφεῖσα ὑπὸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΒΕΡΝΕΑΑ Βενετοῦ μηχανικοῦ.)

Ἀπὸ τῆς εἰς Πελοπόννησον τῷ 1463 ἐκστρατείας τῶν Βενετῶν¹ τῆς καταλυθείσης μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ παραφόρου στρατηγοῦ αὐτῶν Βερτόλδου Δέστ², ἡ Βενετία μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπώλεσεν οὐ μόνον τὰς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ κτήσεις αὐτῆς³ ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποτελεῖς αὐτῇ νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους μέχρι τοῦ 1669, ὅτε ὁ βεζύρης Ἀχμέτ Κιοπρουλῆς μετὰ πολιορκίαν 21 ἐτῶν (1648—1669) ἀφείλετο τὸ ὕστατον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀχύρωμα τῆς Βενετίας, τὸν Χάνδακα τῆς Κρήτης.

Ἄλλ' ἡ Βενετία, ἡ Ἀλβίων τοῦ Μεσαίωνος, καὶ μετὰ τσσαύτας ἀπωλείας

δὲν ἀπῆλπισεν, ἀλλ' ἀνέμενε καιρὸν, ἔν' ἀνακτῆσθαι τ' ἀπολεσθέντα. Καὶ ἡ προσδοκία αὐτῆς δὲν ἦτο μακρά. Δεκαπέντε μόλις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος ἐνιαυτοῦς ἡ Τουρκία περιεπλάκη εἰς πόλεμον δεινὸν πρὸς βορρᾶν διεξαγόμενον κατ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἣν συνέθεντο ὑπὸ τὰς εὐχὰς καὶ σὺν τῇ βοήθειᾳ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ ΙΑ' Λεοπόλδος ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, Ἰωάννης ὁ Σοβιέσκης βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ὁ Τσάρος καὶ ἡ Βενετικὴ ὀλιγαρχία⁴.

Ἐπὶ τῇ συμμαχίᾳ ταύτῃ ὁ Δόγης τῆς

Βενετίας ἠσθάνθη τὸν δουρικὸν αὐτοῦ σκοῦθον πληρούμενον ὑπὸ πνεύματος ἀρπαγῆς· ὁ Μωρέας, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου νήσων, ἐφάντασθη, ὅτι ἄριστικῶς πλέον καλύπτονται διὰ τῆς δουρικῆς αὐτοῦ τηθέννου. Καὶ δικαίως· ἡ Τουρκία, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σοβιέσκη παρὰ τὰ τεῖχη τῆς Βιέννης ἤτταν τοῦ Καρὰ-Μουσταφᾶ, ἀπέβαλλεν ἀπὸ τοῦ 1683 μάλιστα μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν Οὐγγαρίαν. Ἡ προσοχὴ λοιπὸν ἅπαντος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἦν ἐστραυμένη πρὸς τὸν κίνδυνον τὸν ἀπὸ Βορρᾶ, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ δὲ χερσονήσῳ δὲν ἔμενεν ἢ ὁ φυλάττων τὰ φρούρια εὐάριθμος στρατός. Ἡ Βενετία ἔμελλε νὰ ικανοποιήσῃ ἑαυτὴν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης, ἐκδικητῆς δὲ τῆς ἐκ τοῦ Ἀρχιπελάγους διωχθείσης νύμφης τοῦ Ἀδρίου ἐτάχθη αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ παραδούς τὸν Χάνδακα εἰς τοὺς Τούρκους πολιορκητὰς Φραγκίσκος Μοροζίνης⁵.

Τοῦ πράγματος γνωστοῦ γενομένου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ μὲν βᾶλος τῆς Βενετίας κατάρθωσεν ἐξυρισμένους τὸν πάγωνα καὶ μὲ ἔνδυμα αὐτοῦ νὰ δραπετεύσῃ εἰς Χίον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἀλλ' οἱ διερμηνεῖς τῆς ποσεβείας ἐρρίφθησαν εἰς τὸ δεσμοτήριον⁶, διότι ἐγένετο μονονοῦκ ἀκήρυκτος ὁ πόλεμος. Τὴν πρὸς τοῦτον δὲ στρατιὰν δὲν συνετέλεσαν οἱ Βενετοὶ ἐξ ἑαυτῶν μόνον, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μισθοφορικοῦ. Ἔργον οὐχὶ δυσκατόρθωτον : διότι ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου ἐν Γερμανίᾳ μάλιστα εἶχεν ἀναπτυχθῆ τάσις τις φιλοπόλεμος, τὰ μετασχόντα δ' αὐτοῦ ἄγρια τῶν πολεμιστῶν στίφη καὶ οἱ ἔκγονοι αὐτῶν ἐν ἀπορίᾳ ζῶντες ἐν μέσῳ τῶν ἐρημωθειῶν πόλεων καὶ τῆς φθαρείσης γῆς ἐζήτουν σταδίων πορισμοῦ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτηδείων. Τὸ στάδιον τοῦτο ἤνοιξε πρὸς αὐτοὺς ἡ περιπόνητος Βενετικὴ ἀριστοκρατία. Πλὴν δὲ τοῦ ταλαιπώρου λαοῦ, τύχην θηρεύοντες εὐγενεῖς οἱ δούκες τοῦ Βροῦνσβικ-Βολφενβύτελ, τῆς

Βυρτεμβέργης καὶ τοῦ Σάξ Μζίνιγγεν, ὁ πρίγκηψ τῆς Ἑσσης-Δάρμστατ, ὁ λανδγράφος τῆς Ἑσσης-Κάσσελ, ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας, ὁ μαρκγράφος τῆς Βαιρῦθης καὶ ὁ κόμης τοῦ Βαλδεκ ἔδραμον, ἀμα ἤχησαν τὸ προσκλητήριο τὰ βενετικά τσεκίγια, ἄγοντες τὰ συντάγματα αὐτῶν, στρατιώτας ἐμπειροπολέμους⁷. Πρὸς τοὺς Βενετοὺς δὲ καὶ Γερμανοὺς εἶχον προσέλθει καὶ Σκλαβοῦνοι, στρατιῶται τοῦ Πάπα, Μελιταῖοι, Τοσκανοί, Ἑλβετοὶ καὶ Γάλλοι⁸.

Ὁ πόλεμος ἤρξατο τῇ 28/8 Ἰουνίου 1684⁹. Ὁ στόλος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ναυάρχου Ἰερωνύμου Δελφίνου ἀπέπλευσε πρὸς ἀνατολὰς ἐξ 133 νεῶν συνιστάμενος πλὴν τῶν ὀγκάδων¹⁰. Ἀπὸ τοῦ 1684 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1687 δεκατέσσαρες πόλεις καὶ ὄχυραί θέσεις τῆς Δαλματίας, ἐκ τῆς Ἠπείρου ἢ Πρέβεζα καὶ ἡ Γομενίτσα, πολλοὶ ἐπιθαλάσσιοι τόποι τῆς Ἀκαρνανίας, τὸ Ἀντίρριον καὶ ἡ Ναύπακτος, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ ἅπαντα σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος¹¹ εἶχον πέσει εἰς τοὺς ὄνυχας τοῦ πτερωτοῦ λέοντος τοῦ Ἀγίου Μάρκου, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ πολέμου τούτου (1686 κεξ.), ἀφ' ὅτου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Βενετίας προσήλθεν ὁ γενναῖος Σουηδὸς στρατηγὸς Ὅθων Γουλιέλμος Κοίνιξμαρκ.

Τὴν νικηφόρον ἀνὰ τὸν Μωρέαν πορείαν αὐτοῦ ὁ στρατηγὸς τῶν Βενετῶν συνεχίζων εἶχε φθάσει πρὸ τῆς Μονεμβασίας μόνης οὕτω ὑποκυψάσης εἰς τοὺς χριστιανούς. Οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως ταύτης, ἦν μάτην τὸ δεύτερον ἤδη (1687) ἐπολιορκήσαν οἱ Βενετοὶ¹², ἐπὶ τοῦ ἀποκρήνου καὶ ὑψηλοῦ αὐτῶν βράχου ἀσφαλῶς ὠχυρωμένοι διὰ χλευασμῶν ἀπήντων εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ Μοροζίνη κομίζοντας προτάσεις περὶ παραδόσεως καὶ ὕβριζον ἀπὸ τοῦ τεύχους τοὺς πολιορκητὰς. Πρὸ τῆς ἀπορθήτου ταύτης πελοποννησιακῆς πόλεως ἐν ἀμηχανίᾳ εὐρισκόμενος ὁ Μοροζίνης ἔμαθεν, ὅτι ἡ σύγκλητος τῆς πατρίδος του εὐγνωμονοῦσα ἐψηφίσαστο, ἵνα χαλκῆ εἰκὼν αὐτοῦ ἰδρυθῇ ἐν τῇ αἰθούσῃ

τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκκ μετ' ἐπιγραφῆς, ἐν ἧ, ζήλω τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων, ἐδίδετο εἰς αὐτὸν ὁ πομπώδης τίτλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ¹³.

Ἐν τοσοῦτῳ ὀπίφανής ἦρος παραβλέπων τὴν μικρὰν κηλίδα τὴν ἀμαυροῦσάν πως τὴν λαμπρότητα τῆς προσωνομίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ¹⁴, ἀπεράσισε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας πρὸς εὐχερόστερα τρεπόμενος θηράματα, ὅποια αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Χαλκίς¹⁵. Λοιπὸν ἀνήχθη τῇ 31) 10 Σεπτεμβρίου ἐκ Μονεμβασίας καὶ διελθὼν διὰ Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κατέπλευσεν εἰς τὸν Ἴσθμόν. Ἐνταῦθα διέτριψαν ἡμέρας τινὰς βουλευόμενοι ποῦ πρῶτον νὰ στρατεύσων εἰς Ἀθήνας ἢ εἰς Χαλκίδα. Τέλος ἀπεφασίσθη ἐν συμβουλίῳ, ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Μοροζίνη, νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τῆς πρώτης αὐτῶν. Ἄλλ' ἵνα μὴ οἱ Τούρκοι προσβῶσιν αὐτοὺς ἀποβαίνοντας, μέρος τοῦ στόλου τῶν Βενετῶν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Βενιέρον¹⁶ ἐπλευσεν πρὸς τὸν Εὐριπον, ὥστε οἱ ἐν Ἀθήναις Τούρκοι καὶ ὁ Σερρακιέρης τῶν Θηβῶν ἐπίστευσαν ὅτι οἱ πολέμιοι πλεύουσι κατὰ τῆς Χαλκίδος¹⁷. Ἄλλ' ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς οἱ Βενετοὶ ἀνέστρεψαν καὶ τὴν πρωΐαν τῇ 1) 21 Σεπτεμβρίου¹⁸ ὁ Μοροζίνης εἶχεν ἀποβιβάσει εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς στρατιὰν ἰσχυρὰν ἐξ 9880 πεζῶν καὶ 870 ἵππέων¹⁹.

Πρὸς τοὺς Βενετοὺς ἐνταῦθα μένοντας καὶ ὀκνοῦντας προσῆλθον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πεμφθέντες οἱ ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Δημήτριος Γάσπαρη, ὁ Σπυρίδων Περούλης καὶ ὁ Ἀργυρὸς Βενκλιδῆς²⁰ ὑπισχνόμενοι ἐξ ὀνόματος τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν χρηματικὰς εἰσφορὰς καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐπικουρίαν εἰς τὴν Βενετικὴν στρατιὰν καὶ ἀγγέλλοντες ὅτι οἱ Τούρκοι ἄμα μαθόντες τὸν κατάπλου τοῦ Βενετικοῦ στόλου συναγαγόντες πάντα τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὴν πολιορκίαν ἐκλείσθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Μετὰ τινα δὲ σύσκεψιν ὁ χριστιανικὸς στρατὸς ἀνέζευξε καὶ ἐτρέπη τὴν πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Τούρκοι, ὡς ἀνήγγειλαν οἱ ἀπὸ τῶν

Ἀθηναίων πρέσβεις, εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν πόλιν, οὐχὶ διότι ἦν παντάπασιν ἀτειχιστος, ὡς ἀνακριβῶς ἀναφέρει ὁ Argirighius²¹, ἀλλὰ διότι τὰ τεῖχη αὐτῆς δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀντίσχωσιν εἰς τὸ ἰσχυρὸν πυροβολικὸν τῶν Βενετῶν καὶ διότι δὲν εἶχον ἀναμφίβολον πίστιν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων συμπολιτῶν αὐτῶν²². Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δ' ἀνελθόντες ἠτοιμάσθησαν πρὸς ἄμυναν. Καὶ ἐπειδὴ κατενόουν, ὅτι ἀπὸ τῶν λόφων, τοῦ Μουσειοῦ καὶ τῆς Πυκνός, ἤθελον κατ' ἐξοχὴν διευθύνει τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν οἱ πολέμιοι, ἔστησαν πυροβόλα ἐπὶ τῶν Προπυλαίων, κρημνίσαντες δὲ οἱ βάρβαροι τὸν ναῖσκον τῆς Ἀθηνῶς Νίκης ἠγειραν ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ κανονιοστάσιον²³.

Ὁ Μοροζίνης καὶ ὁ Κοϊνιζμαρκ ἀπὸ δύο κυρίως μερῶν διηύθυνον τὴν προσβολὴν, ἀπ' ἀνατολῶν καὶ μάλιστα ἀπὸ δυσμῶν, ὅπου οἱ κατένκνι τῆς Ἀκροπόλεως λόφοι παρεῖχον χῶρον πολὺ πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειον. Οὕτω ἐπὶ τοῦ Μουσειοῦ ἔστησαν δεκαπέντε πυροβόλα, ὁκτώ δὲ εὐγλωττα πυροβόλα ἐπὶ τῆς Πυκνός²⁴, τοῦ νκοῦ τούτου τῆς πολιτικῆς ῥητορείας, δύο βόμβας βαλλούσας ὄλμους 500 λιτρῶν ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ δύο εἰσέτι πρὸς ἀνατολὰς πενήκοντα τὸ πολὺ βήματα κατωτέρω τοῦ σπηλαίου τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὸν ἅγιον Νικόλαον τὸν Ῥαγκαβᾶν²⁵.

Τῇ 13) 23 Σεπτεμβρίου²⁶ οἱ Βενετοὶ ἤρξαντο τῆς προσβολῆς μεθ' ἀπάσης τῆς ὀρμῆς, ἣτις ἐχαρακτήριζε τὴν ἐστρατείαν ὅλην τοῦ Πελοποννησιακοῦ. Ἐν τοσοῦτῳ, καίτοι κατεπυροβολοῦντο, δὲν ἐπασχον μεγάλως ἐν ἀρχῇ οἱ πολιορκούμενοι, διότι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Muttoni ἦν ἀνεπιτηδεϊότατος²⁷. Δεξιώτερον δ' ἔπειτα διευθυόμενων τῶν πυροβόλων αἱ ζημίαι εἰς τοὺς Τούρκους ἐγένοντο πυκνότεραι. Καὶ πρῶτον τῇ 15) 25 Σεπτεμβρίου ὄλμος ἐπεσεν εἰς ἀποθήκην

πυρίτιδος παρὰ τὰ Προπούλαια, ἣτις ἀνεφλέχθη καὶ ἐσκορπίσθη. Προανάκρουσμα δυσοίωνα τοῦ δεινοῦ τῆς ἐπιούσης. Οἱ πολιορκηταὶ ἐπίεζον κατὰ πᾶσαν στιγμήν στενότερον τοὺς πολιορκουμένους, καθ' ὧν ῥαγδαία ἐπῆρχετο τῆς πτώσεως ἡ ἡμέρα· ἐν τοσούτῳ μετὰ θάρρους ἀντειχόν ἐλπίζοντες νὰ ἴδωσι τὰς πρασίνας σημαίας τοῦ προφήτου κυματιζούσας ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Κορυδαλοῦ καὶ ὀδηγούσας ἀπὸ τῶν Θηβῶν τοῦ Σαρασκέρη τὴν ἀναμενόμενην ἐπικουρίαν. Ἀλλὰ δραπέτους τῆς Ἀκροπόλεως ἦλθε πρὸς τοὺς Λουνεβουργίους, τοὺς ὑπὸ τὸν δούκα τοῦ Βρουῆνδου τεταγμένους κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τῆς πόλεως πλευρὰν καὶ τὸν πυροβολισμὸν τῶν δύο κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐστημένων βομβῶν διευθύνοντας, αὐτόμολός τις ἀγγέλλων ὅτι οἱ πολιορκούμενοι εἶχον μεγάλην ἀποθήκην πυρίτιδος καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων μετὰ γυναικῶν καὶ ἰσθμίων ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος²⁸. Ἐκτοτε ἡ νῆξ τοῦ ἀμιγροῦς κάλλους, διότι οἱ Ἀσιανοί, οἱ βάρβαροι, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ εἶχον ἐν αὐτῷ ἀποταμιεύσει τὰς ἐλπίδας τῶν περὶ ἀντιστάσεως καὶ παρατάσεως τῆς πολιορκίας, ἐγένετο σκοπὸς τῶν βολῶν τῶν τέκνων τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης, τῶν εὐαισθητῶν χριστιανῶν.

Χάλαζαν λοιπὸν ὄλμων ἐρρίπτουν αἱ ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ πρὸς ἀνατολὰς βόμβαι κατὰ τοῦ Παρθενῶνος, κατεκεραύνουν δὲ τὴν Ἀκρόπολιν τὰ πυροβόλα τὰ ἐπὶ τῆς Πυκνός. Ὅπου ἰστάμενός ποτε ὁ φιλόπολις ῥήτωρ ἐδείκνυε «Προπούλαια ταῦτα», τὸ κλέος δηλῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖ ἀξιώματικοὶ τῆς Βενετικῆς στρατιᾶς δεικνύοντες τὴν Ἀκρόπολιν διηύθυνον τὸ πῦρ κατὰ τοῦ ἀμιμήτου ἔργου τοῦ Ἰκτινοῦ, δι' αὐτοὺς οὐδὲν ἄλλο ὄντος ἢ πυρίτιδος ἀποθήκης²⁹. Καὶ ὁ θερμὸς αὐτῶν πῦρ δὲν ἐβράδυνε, φεῦ! νὰ πληρωθῇ. Τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς πολιορκίας ἡμέραν, τὴν ἐσπέραν τῆς 16/26 Σεπτεμβρίου 1687³⁰ ὄλμος τις βληθεὶς ἀπὸ τῶν βομβῶν τῶν ἐστημένων κατὰ τοὺς ἀνατολικούς τῆς Ἀκροπόλεως πρόποδας

πεσὼν ἐν τῷ ναῷ ἀνέφλεξε τὴν πυρίτιδα.

Βροντὴ καταχθονία, ὡσεὶ μυρίοι κεραυνοὶ κατέπεσαν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ποταμοὶ πυρὸς ὡσεὶ ἐξερράγησαν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βράχου, ἐφ' οὗ ἡ ἀκήρατος μεγαλοφυΐα ἐστήσε τὰς ἐν τῇ τέχνῃ εὐπροσπύχτας τοῦ καλοῦ παραστάσεις, ἀντήχησεν εἰς τὰς χαράδας τῶν περιστεφόντων τὴν πεδιάδα τῶν Ἀθηνῶν ὄρεων³¹. Θὰ ἐστέναξεν ὁ πόντιος κλύδων, καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ Κηφισσοῦ, μαρτύρων τόσου οἰχομένου κάλλους, δὲν θὰ ἐκύλισαν τὴν νύκτα ἐκείνην τὰ ἀγνὰ αὐτῶν βεῖθρα θλιβόμενοι διὰ τὸ οἰκτρὸν πάθος. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν στομάτων τῶν Βανδάλων πολιορκητῶν ἐξερράγη θηριώδης κραυγὴ χαρᾶς ἀπαισιωτέρᾳ τῆς ἐκρήξεως, ἣτις κατερείπασε τὸ σεμνὸν τοῦ Ἰκτινοῦ ἔργον «Viva la nostra Republica» ὠροῦντο οἱ Βενετοί, «Siege, lebe hoch Graf Koenigsmark» οἱ Γερμανοὶ καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἕκαστος γλῶσσαν ἐξεδήλουν τὴν σκοτεινὴν αὐτῶν χαρὰν ὁ σύγκλυς ὄχλος τῶν Σουηδῶν, Γάλλων, Ἑλβετῶν, Σκλαβούων, Τοσκανῶν καὶ δὴ τῶν Μελιταίων.

Διακόσια πτώματα φονευθέντων ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως καὶ τῆς λοιπῆς προσβολῆς Τούρκων κατέκειντο ἀναμεμιγμένα μετὰ τῶν ἐρειπίων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν οἰκιῶν, ὧν αἱ μὲν ἐκρημίσθησαν ὑπὸ τοῦ τιναγμοῦ, αἱ δὲ ἐκ τῆς ἀναφλεχθείσης πυρίτιδος τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ὄλμων ἐκαίοντο ἐπὶ ἡμέρας³². Ὁ Μοροζίνης καὶ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ ἔλειχον ἐξ ἀρρήτου ἡδονῆς τὰ χεῖλη θεώμενοι τῶν πολιορκουμένων τὸν ἀπελπισμὸν, οἵτινες μόνην ἐλπίδα εἶχον ἐν τῇ προσδοκωμένῃ ἀπὸ τῶν Θηβῶν ἐπικουρίᾳ τοῦ Σαρασκέρη. Βοηθήσαντος δὲ καὶ κατασυντριβέντος καὶ τούτου κατὰ τὸν ἐλαιῶνα ὑπὸ τοῦ ἐκδραμόντος Κοϊνιξμαρκ, οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει Τούρκοι τῇ ὀγδόῃ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας ἡμέρα³³ ἀνεπέτασαν λευκὴν σημαίαν καὶ ἐπεμψαν πρεσβείαν, δι' ἧς ἀνέθεντο εἰς τοῦ νικητοῦ τὴν γενναϊότητα τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ἑαυτῶν τύχης³⁴. Ὁ Μοροζίνης καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας εἶχε προ-

τείνει αὐτοῖς νὰ παραδοθῶσιν ἀμαχητί, ἐδέξατο δ' ἤδη εὐμενῶς τὴν πρῆσβειαν, συνεχώρησεν εἰς τοὺς Τούρκους, ἀφοῦ ἀπολύσῃσι τοὺς τε χριστιανούς καὶ τοὺς Μαύρους δούλους, ν' ἀπέλθῃσι τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ Βενετικῶν πλοίων μετήγαγεν αὐτοὺς εἰς Σμύρνην.

Ἐνταῦθα ἐλθόντες τοῦ λόγου δύο τινα νὰ ἐξερευνήσωμεν πρέπει· πρῶτον ἀπό τινος μέρους τοῦ στρατοπέδου τῶν πολιορκητῶν ἐρρίφθη ἡ κατάρατος βολή καὶ δεύτερον, ἂν ἐν συνειδήσει ἡ ἐξ ἀπροσδοκίτου κατέστρεψαν οὗτοι τὸν Παρθενῶνα. Δυστυχῶς περὶ τοῦ πρώτου ζητήματος μαρτυρίας ἐκ τῶν συγγραφέων ἡ ἐξ ἐκθέσεων τοῦ Μοροζίνη ἡ ἄλλου τινός δὲν ἔχω ἐγὼ τοῦλάχιστον ὑπ' ὄψει ἐνταῦθα. Πλὴν λοιπὸν δύο ἐγγράφων μαρτυριῶν θέλωμεν προσπαθῆσαι· διὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν τοπογραφικῶν μάλιστα πινάκων τοῦ Βενετοῦ μηχανικοῦ Ἰωάννου Βερνέδα ν' ἀποδείξωμεν τὴν ἀκριβείαν τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὅτι ὁ ὄλμος ἐρρίφθη ἀπὸ τῶν βομβῶν τῶν κειμένων πρὸς ἀνατολάς.

Τῶν εἰκόνων τούτων καὶ τῶν τοπογραφικῶν πινάκων, κειμένων ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῆς Βενετίας, εἶχε δημοσιεύσει τινας ὁ Fanelli συνεπλήρωσε δ' ὁ Laborde. Τούτων εἰκῶν μὲν τις³⁵ δεικνύει ἀπλῶς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸν Παρθενῶνα μετὰ τὴν καταστροφὴν· ἄλλη δέ³⁶, ἣν καὶ ἡμεῖς παρατιθέμεθα ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς, δεικνύει ὅτι εἰς τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου πάγου ριφθέντων ὄλμων ἐπεσεν ἤδη ἐν τῷ ναῷ καὶ ἡ καταστροφὴ ἐγένετο, ἐνῶ οἱ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς πίπτουσιν ἔτι. Καὶ αὕτη εἶνε ἡ μόνη μαρτυρία ἡ συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἀπὸ τῶν βομβῶν τῶν πρὸς δυσμὰς ἐβλήθη ὁ ὄλμος. Τρίτη δέ τις παρὰ τῷ Laborde³⁷ μόνῃ φερομένη εἰκὼν οὐδὲν οὐδὲ ὑποδηλοῖ κἀν· διότι, ἐνῶ πίπτουσιν ἔτι οἱ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὄλμοι, τὰ ἐπὶ τῆς Πυκνὸς πυροβόλα ἔχουσι κατακραυγῶσαι τὴν Ἀ-

κρόπολιν· οὐδεὶς δέ, πιστεύομεν, θέλει ὑπολάβει, ὅτι τὰ πυροβόλα ταῦτα κατῶρθωσαν τῆς πυρίτιδος τὴν ἀνάφλεξιν, ἐπειδὴ ῥητῶς μαρτυρεῖ ὁ Muazzo³⁸, ὅτι διὰ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ, διὰ τοῦ ὀπαίου εἰσῆλθεν ἡ βολή, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς πρὸς δυσμὰς θύρας τοῦ ὀπισθοδόμου. Τετάρτη δὲ παρὰ τῷ Fanelli³⁹ μόνῃ φερομένη εἰκὼν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ μέρους τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου δεικνύει, ὅτι ἡ ἔκρηξις ἤδη ἐγένετο, ἐνῶ πίπτουσιν εἰσέτι οἱ μόνοι σημειούμενοι ὄλμοι οἱ βληθέντες ἀπὸ τῶν βομβῶν τῶν ἐστημένων παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον.

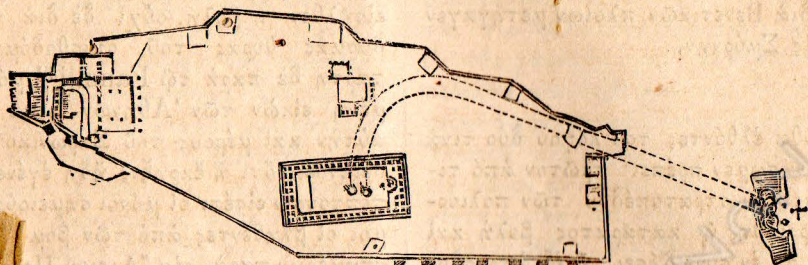
Ἄλλὰ διὰ τῶν εἰκόνων τούτων πασῶν τῶν ἄλλης ἄλλα ὑποδηλώσεως οὐδὲν τι ἕτερον ἐζήτει βεβαίως νὰ παραστήσῃ ὁ ἐργάτης αὐτῶν Βερνέδας ἡ τὴν ἀπὸ διαφόρων σημείων τοῦ ὀρίζοντος καὶ ἀπόψεων παραστάσιν τῆς καταστροφῆς, δι' ἣν ἐγαυρίων, ὡς θέλωμεν κατωτέρω δεῖξει, καὶ πάντες μὲν οἱ πορθηταί, μάλιστα δὲ ὁ Βερνέδας οὗτος, ὁ χαραξας τὰς εἰκόνας μηχανικός, καὶ ὁ συνεργασθεὶς εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Muttoni. Πλὴν ὅμως τῶν φανταστικῶν τούτων παραστάσεων εὐρηγται δύο πίνακες τοπογραφικοί, ὧν ὁ μὲν⁴⁰ παριστῶν τὸν πίνακα τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τῶν περὶ αὐτὴν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως σημειοῖ μόνον κατὰ τὰ ἀνατολικά τῆς πόλεως δύο βόμβας δηλουμένας διὰ τοῦ γράμματος Z, ὅπερ ἐν τῷ ἀναλυτικῷ πίνακι ἐρμηνεύεται διὰ τῶν «Batteria di due Mortari» ἤτοι κανονιστοίχια τῶν δύο βομβῶν, ὅπου τὸ ἄρθρον σημαίνει τὰς γνωστὰς ὡς ἐπενεγκούσας τὴν καταστροφὴν βόμβας. Ὅμως δὲ πολλῶ σπουδαιότερος, καταφανῶς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας συνηγορῶν γνώμης, εἶνε ὁ ἕτερος τῶν τοπογραφικῶν πινάκων ὃν καὶ ἡμεῖς παρατιθέμεθα ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι⁴¹.

Ἐν αὐτῷ, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, σημειοῦται ἀκριβῶς ἡ θέσις τῶν ὑπὸ τοὺς ἀνατολικούς πρόποδας ἐστημένων βομβῶν καὶ ἡ γραμμὴ, ἣν διέδραμον οἱ ὄλμοι ἀπὸ τοῦ στομίου τῶν

βομβῶν μέχρι τοῦ ναοῦ, ὅπου ἐπήνεγκον τὴν μοιραίαν καταστροφὴν. Τίς θεώμενος τὸν πίνακα τοῦτον ἤθελε πλέον ἀμφιβάλει ;

σημεῖον † μόνον πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀκροπόλεως σημειοῦται, ὅπου διὰ μελανῶν στιγμῶν ὑποδηλοῦνται καὶ αἱ βόμβαι καὶ ὅθεν ἄρχονται δύο γραμμαὶ σημαίνουσαι τὴν διεύθυνσιν τῶν ὄλμων.

Ἐν τοσοῦτῳ προστίθεμεν καὶ τὰς ἐγγράφους μαρτυρίας. Καὶ ἡ μὲν εἶνε ἡ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Σοβιεβόλσκη⁴², ἀξιωματικοῦ ἐν τῷ Ἑσσιακῷ συντάγματι, ἀναφέροντος ὅτι ὁ αὐτόμολος ἦλθε πρὸς τοὺς Λουνεβουργίους, τοὺς ὑπὸ τὸν δούκα τοῦ Βροῦνσβικ τεταγμένους εἰς τὰς ἀνατολικὰς τῆς Ἀκροπόλεως ὑπαιρείας, καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν Λουνεβουργίων τούτων ἦν τις ἱκανώτατος σκοπευτής, ὅστις ἀναμφιβόλως κανονίζων τὸ ρίμμα τῶν δύο βομβῶν ἐγένετο ὁ ἄμεσος ὀλετῆρ τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ δ' ἑτέρα εἶνε αὐτοῦ τούτου τοῦ Βερνέδα τοῦ χαράξαντος τὸν πίνακα, ὃν πορέθημεν, μηχανικοῦ. Οὗτος ἐν τῷ ἀναλυτικῷ πίνακι τῷ ἐρμηνεύοντι τὰ διάφορα τῆς Ἀκροπόλεως μέρη, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Παρθενῶνος λέγει καὶ περὶ τῆς καταστροφῆς του· «*Ma la maggiore parte di quella magnifica fabrica che tanti secoli lasciarono intatta si vede ruinata in un instante all' incendio d' un deposito di polvere, che s' accese durante l' attacco nel sciopar d' una bomba tirata dalla batteria di doi Morteri sequiata † dal ste di Vanny*»⁴³. Κατερειπώθη, λέγει, ἐξ ἀναφλέξεως ἀποθήκης πυρίτιδος πεσόντος ἐν αὐτῇ ὄλμου βληθέντος ἐκ τῆς κανονιοστοιχίας τῶν δύο βομβῶν τῆς δηλουμένης διὰ τοῦ σημείου †. Παρατηρεῖ δὲ καλῶς ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παρατεθέντι πίνακι, ὅτι τὸ

ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν ἔτι τὸ δεύτερον τῶν ζητημάτων. Εἰς τὰς μαρτυρίας τὰς διατρανούσας, ὅτι οἱ πολιορκηταὶ συνειδότες τὴν μέλλουσαν καταστροφὴν διεύθυνον τὴν προσβολὴν κατὰ τοῦ Παρθενῶνος, ἀνευ διαταγμῶν θέλομεν πιστεύσει, ἐὰν βραχέα τιὰ εἴπωμεν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν δύο ἀρχηγῶν τῆς χριστιανικῆς στρατιᾶς, τοῦ Μοροζίνη καὶ τοῦ Κοϊνίξμαρκ. Κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ ἀφειδείαν τῆς ζωῆς ἀμφοτέροι ἦσαν οἱ πρόωτοι τῆς στρατιᾶς ταύτης· ὁ Μοροζίνης κατέστη πολυθρύλητος διὰ τὴν γενναϊοτάτην τοῦ Χάνδακος ὑπεράσπισιν. προεκινδύνευσεν δὲ τῶν στρατιωτῶν, ἵνα ἐμβάλῃ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν θάρρος, κατὰ τὴν δευτέραν μάχην τὴν γενομένην ἐξωθεν τοῦ Ναυπλίου, καθ' ἣν καὶ ὁ Κοϊνίξμαρκ πεσὼν ἀπὸ τοῦ τρωθέντος ἵππου ἐπληγώθη ὀρμῶν ἐν τοῖς προμάχοις⁴⁴. Ὑπερεῖχεν ὁμοίως ὁ Μοροζίνης τοῦ Κοϊνίξμαρκ κατὰ τὸ στρατηγικὸν βλέμμα καὶ τὴν μακρὰν ἐν τοῖς πολέμοις πείραν. Ἄλλ' ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν ἀγριότητα τῆς ψυχῆς φαίνεται ὁ Βενετὸς ὑπερέχων τοῦ ἀγαθοῦ Σουηδοῦ καὶ δὲν θ' ἀπέχη πολὺ τῆς ἀληθείας τὸ ὑπὸ τῆς Ἄννης Ἀκσεργελμ⁴⁵ λεγόμενον, ὅτι εἰς τὸν εὐγενῆ Κοϊνίξμαρκ ἐπροξένησε δυσαρέσκειαν ἢ καταστροφὴν τοῦ Παρθενῶνος. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὗρωμεν ἐνταῦθα εἰκόνα τιὰ τοῦ γενναίου Σουηδοῦ· ἀλλ' ἡ τοῦ Μοροζίνη⁴⁶,

ἦν ἔχομεν ὑπ' ὄψει ἡμῶν, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ ἀνδρός: τὸ ὑπὸ μακρῶν ρυτίδων ἐσκιασμένον μέτωπόν του, τὸ σύνοφρον αὐτοῦ, αἱ κυμαινόμεναι καὶ πρὸς τ' ἄνω νεύουσαι ὄφρες, αἱ ὑπόκοιλοι παρειαί, ἡ ὄξεια ρίς καὶ τὸ μικρὸν καὶ περίφροντι ὄμμα μαρτυροῦσιν αἰωνίαν μέριμναν καὶ περισκεψίν, θάρρος καὶ ἀπόφασιν ὑπ' οὐδενὸς καταπλησσομένα δεινοῦ καὶ πρὸ οὐδενὸς ἀγαθοῦ ἀποτρεπόμενα. Οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς διέσωσαν ἔργα τοῦ Πελοποννησιακοῦ ὑπ' ἐκείνων μὲν πρὸς ἔπαινον αὐτοῦ ῥηθέντα, ἀλλ' ὅμως κινουῦντα τὴν βαθυτάτην ἀποστροφὴν διὰ τὴν θηριώδη ἐκδήλωσιν τῆς ψυχῆς του. Οὕτω κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης οἱ χριστιανοὶ κατὰ διαταγὴν βεβαίως τοῦ ἀρχιστρατήγου αὐτῶν καρφώσαντες ἐπὶ τῶν λογχῶν ὕψωσαν εἰς θέαν τῶν πολιορκουμένων τριακοσίας κεφαλὰς τῶν πεσόντων Τούρκων ἐκ τῶν δραμόντων εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ πόλει ἀποκεκλεισμένων. Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, τῶν στρατιωτῶν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὕψωσάντων πρὸς τὰ τεῖχη τὰς ἀθλιας κεφαλὰς τῶν ἀποθανόντων Τούρκων τοῦ σερασκέρη Ἰσμαήλ⁴⁷. Ὅποιον λοιπὸν εὐγενὲς συναίσθημα τὸν αἱματοκυλισμένον αὐτὸν Βενετὸν ἤθελεν ἐμποδίσαι ἀπὸ τοῦ ὀλεθρίου σκοποῦ, ὃν προσέθετο, μετὰ τὴν εἰδήσιν τοῦ καταράτου αὐτομόλου; τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὸ καλόν; τοῦ σεβασμοῦ πρὸς ἔργα, ἅτινα ἠδέσθησαν οἱ βάρβαροι καὶ ὁ πάντ' ἀμαυρῶν χρόνος; Τὴν μεγάλην ψυχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ τοιαῦτα τῶν μικρῶν θεραπόντων τῆς τέχνης καὶ τῆς μουσικῆς συναισθήματα οὐδέποτε ἠνώχλησαν. Δι' αὐτὸν μόνη ἀκοίμητος μέριμνα ἦτο νὰ κολλήσῃ ἐπὶ τῶν τοίχων ἐκάστης εἰ δυνατόν οἰκίας ὅλου τοῦ κόσμου ἀνὰ ἓνα κακότεχνον περωτὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου κρατοῦντα τὸ ἠνεφγμένον εὐαγγέλιον μετὰ τῶν σαρκαστικῶν λόγων «Εἰρήνη σοι, εὐαγγελιστὰ μου Μάρκε»⁴⁸ Εἰρήνη βενετικῇ, αἱματόφυρτος εἰρήνη!⁴⁹ Διὰ τὸν Μοροζίνην καὶ τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ ἡ Ἀκρόπολις ἦτο βάρβαρος

χῶρος, κατεχόμενος ὑπὸ πολεμίων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος ἔσχον τὴν ὑπερτάτην χαρὰν νὰ ἴδωσι πίπτονα δάμωρ καὶ ἐπιφέροντα τὴν καταστροφὴν. Δ' αὐτοὺς ἡ χεὶρ ἡ εὐθύνασα τὴν βολὴν εἶνε ἐπαινετὴ ὡς δεξιωτέρα⁵⁰, εὐλογεῖται δὲ ἡ εὐτυχὴς βολή, διότι ἀσβεστον ἦναιτε πυρὰν καὶ σημαντικὰς ζημίας καὶ λύπας ἀλγεινὰς εἰς τοὺς πολεμίους ἐπήνεγκεν⁵¹. Ὅπως θέλει, ἄς ὀνομάσῃ τις αὐτό: μανίαν, ἀγριότητα, κτηνωδίαν ὁ Μοροζίνης καὶ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ ἐν πληρεστάτῃ συνειδήσει τῆς μελλούσης καταστροφῆς κατηρεῖπωσαν τὸν Παρθενῶνα. Ὁ Ἀλάριχος ἔφυγεν εἰς τὴν θέαν τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς καὶ Μωάμεθ ὁ Β'. Ἰδὼν τὸν Παρθενῶνα ἐξέφρασεν εὐχαριστίας πρὸς τὸν κατακτητὴν τῶν Ἀθηνῶν Ὁμάρ, διότι εἰς τὸν μεγαλοπρεπέστατον ναὸν ἔμελλε νὰ λατρεύηται ὁ Προφήτης. Δὲν ἀποδεχόμεθα λοιπὸν τὴν γνώμην τοῦ Daru⁵² ὅτι ἡ μανία τῶν πεπολιτισμένων λαῶν εἶνε ἐξ ἴσου ὀλεθρία πρὸς τὰς τέχνας, ὅσον καὶ ἡ ἀμάθεια τῶν βαρβάρων. Τοῦναντίον τὰ συντρίμματα τοῦ Παρθενῶνος εἶνε ἐπὶ δύο ἡδὴ αἰῶνας καὶ εἰς τὸ μέγα μέλλον ἔσονται μεγαλόφωνοι μάρτυρες, ὅτι ὁ πεπολιτισμένος κόσμος ἐφάνη ἐνίοτε πολλῶν βαρβαρώτερος τῶν βαρβάρων⁵³. Ἀληθὲς εἶνε, ὅτι θεώμενοι ἔπειτα οἱ Βενετοὶ τὸ γεγόμενον ὑπ' αὐτῶν δεινὸν εἰς τὴν ὑψίστην ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ καλοῦ εἰκόνα προσπαθοῦσι νὰ ἐπιδείξωσι θλίψιν⁵⁴· διότι κατενόησαν βεβαίως τῶν μελλουσῶν γενεῶν τὰς ἀράς. Ἀλλὰ τὰ δάκρυά των εἶνε κροκοδείλου δάκρυα. Ὁ Μοροζίνης πειρώμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὰς καταστροφὰς του⁵⁵ εἶνε ἀπαισιώτερος ὑπὸ τὸ ῥᾶσον κηλογήρου καλύπτων τὴν αἱματορρυτον πανοπλίαν ληστοῦ. Καὶ ὁ Βερνέδας δοκιμάζων νὰ ἐπιδείξῃ θαυμασμὸν πρὸς τὸ μεγαλοπρεπὲς κατασκευάσμα, ὅπερ τόσοι αἰῶνες κατέλιπον ἀβλαβές⁵⁶, ἀνεπιτηδειότατος καταφάνεται προσπαθῶν νὰ κρύψῃ τὴν μυχιαν χαρὰν του. Διὸ δὲν ἔπρεπε παντάπασιν ἡ εὐγενὴς τοῦ σοφοῦ Laborde ψυχὴ ν' ἀπορῆ τί ἦσθάνετο ὁ

μηχανικός Βερνέδας. Ὁ Βενετός οὗτος ὑποτυπῶν τὸ δεινὸν θέαμα οὔτε τὴν χεῖρα τρέμουσαν ἐξ αἰσχύνης οὔτε πληρουμένους ὑπὸ δακρύων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἤσθάνθη⁵⁷. τὴν καρδίαν του πλήμμυρα κατεῖχε μακαρίας χαρᾶς. Δι' αὐτὸν καὶ τοὺς λοιποὺς συστρατιώτάς του ἡ καταστροφή τοῦ Παρθενῶνος ἦτο νίκη τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν Τούρκων, τῶν χριστιανῶν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων, τοῦ σταυροῦ κατὰ τῆς ἡμισελήνου. Ὁ ἀναγνώστης παρετήρησεν ἐν τῷ τοπογραφικῷ πίνακι τὴν θέσιν τῶν δύο βομβῶν σημειουμένην διὰ τοῦ σταυροῦ. Καὶ ἐν τῇ εἰκόνι δὲ τῇ ἐν ἀρχῇ δημοσιευθείσῃ δύναται τις καλῶς νὰ παρατηρήσῃ τὸν φανατισμὸν τοῦ Βενετοῦ,

γενομένης τῆς ἐκρήξεως, δύο τῶν ἀνατιναχθέντων λίθων τοῦ Παρθενῶνος δὲν εἶχόν τι ἄλλο νὰ κάμωσι κατὰ τὴν κακόζηλον εὐφυίαν τοῦ Βερνέδα ἢ ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ Τουρκικοῦ μιναρῆ νὰ σχηματισθῶσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ!

Δεχόμεθα τὸν οἰωνόν· ἀγαπῶμεν τὴν εἰκόνα ταύτην, ἐν ἣ τὸ θεῖον τοῦ Ἰκτινοῦ ἔργον, ἀφοῦ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν μετετρέπη εἰς ἐκκλησίαν, ἀφοῦ ἐφόρεσε τὸν ἀκάνθινον στέφανον ἀπὸ τῶν βαρβάρων μεταβληθὲν εἰς τζαμί, παρίσταται εἰς τὸν Γολγοθᾶ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν λείπει καὶ ὁ σταυρός, τὸ σύμβολον τοῦ μαρτυρίου.

B'.

Η ΕΡΗΜΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

(1688 — 1690)

1713 επισαν παη χαλασαν
κλαουσ την Αθηνα

Μοροζίνης ὁ Πελοποννησιακὸς δεξάμενος ἀπὸ τῶν Τούρκων παραδιδομένην ἐν ἐρείπιοις τὴν Ἀκρόπολιν κατέλαβεν αὐτὴν διὰ φρουρᾶς Βενετῶν, κατεχόντων ἐν τῇ στρατιᾷ θέσιν τιμητικὴν πάντοτε, καὶ τὰς κλειδὰς τῆς Κρανᾶς ἔδωκεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς ταύτης Tomaso Pompei⁵⁸. Τούτου πρῶτον ἔργον ἦν ἡ ταφὴ τριακοσίων πτωμάτων, ἅτινα σεσηπῶτα ἐκάλυπτον τὸν βράχον, τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκρήξεως. Αἱ καθημαγμέναι σάρκες ἐσαρώθησαν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, τὰ καπνίζοντα ἔτι ἐρείπια τῶν οἰκιῶν κατεσβέσθησαν, ἐπὶ τοῦ φρυκτωρίου τοῦ παρὰ τὰ Προπύλαια ἀντὶ τῆς Τουρκικῆς ἐκυμάτιζεν ἤδη ἡ νικηφόρος Βενετικὴ σημαία. Ἄλλ' ἡ σκιά αὐτῆς ὡς ἐφιάλτης ἐπέεζε τῆς Ἀκροπόλεως τὰ εὐρέα στέρα. Ὁ Παρθενῶν μὲ τὰ συντρίμματά του, ὡς γίγας κεραυνωθεὶς ἀλλ' ὄρθιος ἔτι καὶ ὑπερήφανος, ἔβλεπε τὸν ἐπὶ τῆς σημαίας ἀπεικασμένον λέοντα τοῦ Ἁγίου Μάρκου δεικνύοντα τοὺς αἰμοβόρους αὐτοῦ ὀδόντας ἐτοίμους διὰ νέα σπαράγματα.

Ὁ θεὸς τῆς Βενετίας δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τῆς χαρᾶς τῶν δορυκμητόρων : ἐν τῷ ὑπὸ τὸν βράχον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀρχιεπισκοπικῶν καὶ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ὁ πορθητῆς μετὰ πάντων τῶν ἀξιοματικῶν ἐτέλεσε πομπῶδη λειτουργίαν ἀπείρους εὐχαριστίας προσφέρων διὰ τὴν τέρψιν εὐ-

θηνὴν νίκην. Μεθ' ἡμέρας δὲ ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ τοῦ Κοίνιξμαρκ, τῆς γυναικὸς τούτου μετὰ τῶν κυριῶν αὐτῆς τῆς τιμῆς, τῶν στρατηγῶν πάντων καὶ τῶν ἀξιοματικῶν ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως⁵⁹. Πρὸ τοῦ κατεσπαρχμένου ναοῦ τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, πρὸ τῶν ἐπ' ἄλλα σεσωρευμένων συντριμμάτων τῶν σπονδύλων, γείσων, τριγλύφων καὶ τῶν ἀναγλύφων τῶν μετοπῶν καὶ τοῦ διαζώματος ὁ εὐγενὴς ἀναγνώστης θά φαντάζεται τοὺς νικητὰς κύπτοντας τεταπεινωμένους τὴν κεφαλὴν καὶ δάκρυα εἰλικρινοῦς μετανοίας χέοντας διὰ τὸ ἀνόσιον ἔργον αὐτῶν πρὸς τὴν θαυμασιωτάτην τῆς ἀρχαιότητος ἀνάμνησιν. Ἀληθές, ὅτι οὐ μόνον ἡ ἡλικιωτὶς τῶν πράξεων ἱστορία⁶⁰ ἀλλὰ καὶ τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν καταστροφὴν ἀνδρῶν προσεπάθησάν τινες νὰ ἐπιδειξῶσι βαθεῖαν ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις λύπην. Καὶ ὁ Μοροζίνης λοιπὸν ἐπεχείρησε ν' ἀπολογηθῆ⁶¹ καὶ τὸν Κοίνιξμαρκ δυσηρέστησε τὸ γενόμενον, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Ἄκκεργεμ⁶², καὶ τὶς τῶν ἀξιοματικῶν διαδηλοῖ, ὅτι ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματος, καίτοι καταπεπτωκὸς ἔκειτο, περιέπεσεν εἰς ἔκστασιν θαυμάζων αὐτό⁶³. Θρηνοῦσι διὰ τὴν κατερείπωσιν τοῦ ναοῦ καὶ ἐκφράζουσι τὴν φρίκην, ἣν ἠσθάνοντο θεώμενοι τὴν καταστροφὴν τῶν περιστυλίων, ἅτινα, καὶ ἠρειπωμένα, μένουσιν ἡ καλλίστη ἀρχαιότης τοῦ κόσμου καὶ θαυμασία ἀνάμνησις τῶν παρεληλυθόντων χρόνων⁶⁴. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐν τῇ προηγουμένῃ περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Παρθενῶνος διατριβῇ

ἠρνήθημεν εἰς τοὺς Βενετοὺς εἰλικρινῆ θλίψιν διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, εἶπομεν δὲ ὅτι τὴν ἐπίδειξιν τῆς ψευδοῦς ταύτης μεταμελείας ἐποιοῦντο κατανοοῦντες τῶν ἐπιγιγνομένων τὰς βαρείας καὶ δικαίας ἀράς. Πεποιθάμεν δὲ ὅτι δι' ὅσων ἐκεῖ εἶπομεν καὶ διὰ τῶν ἐνταῦθα ῥηθησομένων θ' ἀποδειχθῆ ἡ ἀλήθεια τῆς ἡμετέρας γνώμης.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀκροπόλεως πολεμικοῦ συμβουλίου γενομένου ὁ Πελοποννησιακὸς εἶπεν, ἤδη, ὅτε οἱ Τοῦρκοι εἶνε καταπεπληγμένοι ἐκ τῆς ταχείας ἐκπορθήσεως, καιρὸς, καταλείποντες ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως φρουρὰν τριακοσίων ἀνδρῶν, νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τῆς Χαλκίδος. Ἄλλ' ὁ Κοϊνίξμαρχ ἀντεῖπεν ἰσχυριζόμενος τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦ στρατοῦ, διότι εἶχον ἐπαισθητῶς καταναλώσει αὐτὸν αἱ συχναὶ μάχαι καὶ μάλιστα ὁ λοιμὸς κατὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ στρατείαν⁶⁵, ὅτι δὲ καλὸν εἶνε ν' ἀναμείνωσι τὸ ἔαρ καὶ νὰ ζητήσωσιν ἐπικουρίας ἐκ Βενετίας. Τῆς γνώμης ταύτης ἀποδεκτῆς γενομένης ἡ στρατιὰ κατενεμήθη ἀνὰ τὴν πόλιν· καὶ τὸ μὲν νέον σύνταγμα τῶν Ἀννοβερανῶν τὸ ἐπιλεγόμενον Prinz-Regiment κατηλιόσθη εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν κατὰ τὴν σήμερον καὶ τότε καλουμένην Πλάκα, τὸ παλαιὸν σύνταγμα τῶν Ἀννοβερανῶν καὶ οἱ Βυρτεμβουργιοὶ πρὸς βορρὰν κατὰ τὴν πύλην τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Εὐβοίας, οἱ Ἑσσιοὶ δυτικώτερον κατὰ τὴν πύλην τῆς Ἐλευσίως, οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἰταλῶν ἐν τῇ πόλει αὐτῇ καὶ τῇ πυκνότερον καταφυγμένῳ χώρῳ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν καὶ τὸ δυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ἵππικὸν πρὸς ἀνατολὰς καὶ οἱ Καπελλέτοι βορειότερον⁶⁶. Ἐγένετο δ' ἡ ἐγκαθίδρυσις ἐν τοσαύτῃ εὐμαρείᾳ, ὥστε καὶ τόποι λατρείας διὰ τοὺς εὐσεβεῖς στρατιώτας δὲν ἔλειπον. Καὶ περὶ μὲν τῶν καθολικῶν δὲν εἶνε γνωστὸν ἐκ τίνος ναοῦ διώξαντες τοὺς ὀρθοδόξους ἐξεκλησιάζοντο αὐτοί, πιθανὸν ὅμως νὰ εἶχον τὸν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ἐν ᾧ, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἐτελέσθη ἡ εὐχαριστήριος ἐπὶ τῇ νίκῃ ἱεροτελεστία.

Ἄλλὰ περὶ τῶν λουθηρανῶν γνωρίζομεν ὅτι κατέλαβον τὸ μέχρι πρό τινων δεκαετηρίδων σωζόμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ «τζαμί τῆς κολώνας» κείμενον, ὅπου σήμερον ἡ πρώτη δημοτ. τῶν ἀρρένων σχολή⁶⁷.

Μετὰ ταῦτα σκέψις ἐγένετο περὶ τοῦ μέλλοντος· καὶ τινες μὲν προέτεινον τὴν ὀχύρωσιν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῆς πόλεως καὶ μάλιστα τοῦ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν λόφου τῶν Μουσῶν. Καὶ ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης ἐκθύμως συνηγόρουσι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ χρηματικὰς εἰσφοράς γενναίας ὑπισχνούμενοι καὶ προσωπικὴν συνεργασίαν πάντων τῶν πολιτῶν⁶⁸. Ἄλλ' εἰς τοὺς μεγαλοψύχους πορθητὰς τοῦτο δὲν ἐφαίνετο παντάπασι ἀποδεκτόν, διότι καὶ τὴν ἀπασχόλησιν δεκακισχιλίων τοῦλάχιστον ὀπλιτῶν καὶ χρόνον μακρὸν ἀπῆτει τὸ ἔργον, ἐκάλει δὲ τοὺς Βενετοὺς τὸ ἐπερχόμενον ἔαρ εἰς τὴν Χαλκίδα, ἧς ἡ ἄλωσις οὐδαμῶς ἔπρεπε νὰ βραδύνῃ.

Ἦδη ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τῶν ταλαιπώρων Ἀθηναίων ἐδιώχθη ἡ μειδιῶσα εἰκὼν καὶ εἰς τοὺς νικητὰς, τοὺς ὀμοπίστους εἶδον πολεμίους πολλῶ δεινότερους τῶν Μουσουλμάνων. Διότι κατενόουν ὅτι ἡ ἐν τῇ πόλει αὐτῶν διατριβὴ ἀπερχομένων τῶν Βενετῶν ἦν πάντῃ ἀδύνατος, ἀφοῦ ὁ Σερασκέρης τῶν Θηβῶν καὶ παρόντος τοσοῦτου στρατοῦ συχνὰς ἐπεχειρεῖ ἐπιδρομὰς καὶ καθημερινὰς ἐνοχλήσεις. Ἡ φαιδρὰ ἀνοιξίς ἤλθεν ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ τὰ ἀρώματα τῶν ἀνθέων προσέπνεον ἠδέως φερόμενα ἐπὶ τῶν πτερυγῶν τῆς αὔρας, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τοῦ Κηφισσοῦ εὐστομοῦσαι ἔψαλλον τὰ περιπαθῆ αὐτῶν ἄσματα πυκνόπτεροι ἀηδόνες, ἀλλ' ἐν παντὶ οἴκῳ Ἀθηναίου βαρὺ ἐπεκάθητο πένθος, ὥσε μελανόπτερος λοιμὸς ἐπάτησε τὸν οὐδὸν τῶν οἰκιῶν ὅλης τῆς πόλεως. Ἡ ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀποφασισθῆ καὶ ἡ παρασκευὴ πρὸς ἀναχώρησιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τῶν πολιτῶν δραστηρίως ἐπεσπεύδετο⁶⁹.

Ἄλλ' οἱ νικηταί, πρὶν ἢ φύγωσιν, ἐπόθησαν, ὡς οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι, νὰ φέ-

ρωσιν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῶν ἐκ τῆς ἀ-
 λούσης πόλεως ἔργα τέχνης, ἅτινα δὲν
 εἶχον αὐτοὶ ποιήσει, ἀλλ' ὅμως θαυμάζον-
 τες καὶ σεβόμενοι ἄφινον κατὰ χώραν
 κείμενα οἱ ἠττηθέντες βάρβαροι. Λοιπὸν
 ἀπογύμνωσις φρικώδης ἤρξατο τῶν ἐπὶ
 τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν κατὰ τὸ ἄστυ
 καὶ τὸν Πειραιᾶ ἀρχαιοτήτων. Καὶ δὲν
 ἠρκέσθησαν οἱ βέβηλοι εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ ἐ-
 δάφους κείμενα ἀρχαῖα, ἀλλ' ἐπεχείρη-
 σαν νὰ καταβιβάσωσιν ἀπὸ τῆς ζωφόρου
 καὶ τῶν ἀετωμάτων τοῦ Παρθενῶνος τὰ
 ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς φειδιακῆς σχολῆς.
 Ἄλλ' ὁ ἀδέξιος μηχανικὸς αὐτῶν, πιθα-
 νὸν ὁ γνωστὸς Βερνέδας, κατέρριψε καὶ
 συνέτριψε τὰ πλεῖστα. Οὕτω δ' ἀπωλέ-
 σθησαν διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ θαυμασμοῦ
 τῶν μετέπειτα γενεῶν πλὴν ἄλλων οἱ ἴπ-
 ποι μετὰ τοῦ ἄρματος ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ
 ἀετώματος τοῦ παριστῶντος τὴν περὶ τῆς
 προστασίας τῶν Ἀθηνῶν ἔριν τοῦ Ποσει-
 δῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ τῶν θεῶν δὲ
 τούτων τὰ ἀγάλματα τότε κατεστράφη-
 σαν ὑπὸ τοῦ ἀνικάνου μηχανικοῦ, διότι
 οἱ πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Βενετῶν ἐπι-
 σκεψάμενοι τὰς Ἀθήνας περιηγήται Ba-
 bin, Spon, Welher εἶδον αὐτὰ καὶ ὁ
 ἀκολουθῶν τὸν Νοαντέλλ ζωγράφος Κά-
 ρεῦ ἀπεικόνισε τὸ ἀέτωμα μετὰ τῶν θεῶν
 καὶ τοῦ ἄρματος ἐν τῷ λευκώματι αὐτοῦ
 τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἀθηνῶν.⁷⁰

Τὰ ἀρπαγέντα δὲν ἦσαν ὀλίγα· διότι οὐ
 μόνον ἡ ἐπίσημος Βενετία ἀλλὰ καὶ πολλοὶ
 τῶν ἀξιωματικῶν ἔλαβον τὴν μερίδα αὐ-
 τῶν ἐκ τῆς ἀπογυμνώσεως ταύτης.⁷¹ Ἡ εἰ-
 κὼν τῆς ληστρικῆς συμμορίας ἦν ἐντελής
 πλέον· τὸ μέγα μεγαλωστί κείμενον σῶμα
 τοῦ Παρθενῶνος ἐσύλησαν οἱ βάρβαροι·
 τί ἔμενεν ἢ νὰ βροκανίσωσι τὰς σάρκας καὶ
 τὰ ὄσθα του συντρίβοντες λίθον πρὸς λί-
 θον διὰ τῆς σφύρας τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ;
 Τότε ἤρπασαν καὶ τὰ κοσμοῦντα σή-
 μερον τὴν πρόσοψιν τῆς ἐν Βενετία ὀπλο-
 θῆκης δύο ἀγάλματα τῶν λεόντων. Τού-
 των ἡ μὲν λέαινα ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο δὲν
 δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν, διότι ὁ τῶν Ἀ-
 θηνῶν τοπογραφικὸς χάρτης τῶν ἐνταῦθα
 καπουκίνων, ὃν ἀκολουθεῖ ὁ Coronelli, ὁ

παρὰ Guillet καὶ ὁ τοῦ Spon ἄλλος ἄλ-
 λην θέσιν ὑποδηλοῖ. Τοῦτο μόνον δυνά-
 μεθα ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν, ὅτι πρὸς δυ-
 σμὰς τῆς πόλεως οὐ μακρὰν τῶν πυλῶν
 κατὰ τὴν πρὸς τὸν Πειραιᾶ ὁδὸν μεταξὺ
 τοῦ Θησείου καὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἴδρυτο
 τὸ ἀγαλμα τοῦτο λεαίνης κατακεκλιμέ-
 νης.⁷² Ὁ δὲ λέων ἦν ἰδρυμένος ἐν τῷ μυχῶ
 τοῦ κόλπου κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς βα-
 σιλικῆς ἀποβάθρας τὴν ἀριστερὰ τοῦ βλέ-
 ποντος πρὸς τὴν θάλασσαν, μείζων οὗτος
 τῆς λεαίνης, δέκα ποδῶν ὕψους ἔχων, τὸ
 στόμα ἠνεφωμένον, τοὺς ἐμπροσθίους πό-
 δας ὀρθίους καὶ ἐπὶ τῶν ὀπισθίων μόνων
 καθήμενος.⁷³ Καὶ τοῦτον λοιπὸν ἀπήγαγον,
 ἐπὶ τοσοῦτους ἐρημώσεως τοῦ Πειραιῶς
 αἰῶνας φυλάσσοντα τὸν ἀλκιμον λιμένα,
 ὡς ὅτε τριακόσιαι τριήρεις ἀνήγοντο ἀπ'
 αὐτοῦ. Ἐπὶ τῶν βάρων δὲ αὐτῶν ὁ Μο-
 ροζίνης ἐχάραξε τὰς ἐξῆς κομπῶδεις ἐπι-
 γραφάς· ἐπὶ τοῦ λέοντος:

Franciscus Maurocenus Peloponnesiacus
 Expugnatis Athenis
 Marmorea Leonum simulacra
 Triumphali manu e Piraeo direpta
 In patriam translulit futura Veneti leonis
 quae fuerunt Minervae Atticae ornamenta.

ἐπὶ δὲ τῆς λεαίνης :

Atheniensia Venetae classis trophaea
 Veneti senatus decreto
 In navalis vestibulo constituta
 Anno salutis MDCLXXXVII ⁷⁴

Παρέλιπε μόνον τὰδε : νὰ προσθήσῃ
 αὐτοῖς πτέρυγας καὶ τὸ τόσφ βεβηλωθὲν
 ὑπὸ τῶν Βενετῶν εὐαγγέλιον μετὰ τοῦ
 ῥητοῦ «Pax tibi, Marce evangelista
 meus».

Τῆ 25/4 Ἀπριλίου ὁ Μοροζίνης προσέ-
 ταξε νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ πόλις, πέντε δὲ
 ἡμέρας ὕστερον τῆ 30/9 Ἀπριλίου 1688
 καὶ οἱ ὕστατοι ὀπλίται τῆς βενετικῆς
 στρατιᾶς ἐγκατελίμπανον τὰς Ἀθήνας.⁷⁵
 Ἄναμειγμένοι μετὰ τῶν στρατιωτῶν πε-
 ζοὶ οἱ πλείους, ὠχροί, ἐν ἀτελεισμῶ καὶ
 ἀπογνώσει βεβυθισμένοι ὄντες καὶ δάκρυα
 μεταμελείας χέοντες δι' ὅσα ἠπατήθησαν,
 φυγόντες τὰ βασκανιστήρια τῶν τυράννων

καὶ εἰς τὰς πνιγηρὰς περιπτώξεις περιπε-
σόντες τῶν ἐλευθερωτῶν, ἐπορεύοντο ἐν
μακρᾷ σειρᾷ οἱ Ἀθηναῖοι ἄνδρες, γυναῖ-
κες, παῖδια καὶ γέροντες, ὧν τὰς πολιὰς
κεφαλὰς θνησκόντων δὲν ἔμελλε νὰ κα-
λύψῃ τὸ χῶμα τῆς πατρίδος γῆς. Ὅποια
θλίψις καὶ πάντων μὲν, ἐκείνων δὲ μάλι-
στα τῶν ἀνδρῶν τῶν διὰ τῆς ὑπερεχού-
σης κοινωνικῆς αὐτῶν θέσεως εἴτε τῆς
διαπύρου φιλοπατρίας πεισάντων τὸ πλῆ-
θος νὰ ἐπικαλεσθῶσι τοὺς Βενετοὺς πρὸς
ἀπόσεισιν τοῦ Μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ.
Ἐξ ὁποίου ἀγνοῦ πόθου καὶ εὐγενῶν
ἐλπίδων ὠθούμενοι οἱ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων
πρὸ ὀκτώ περιπτου μηνῶν πεμφθέντες πρὸς
τοὺς Βενετοὺς πρέσβεις εἶχον ἐργασθῆ ὑ-
πὲρ τῆς προσκλήσεως τούτων πρὸς ἀπο-
διώξιν τῶν Τούρκων ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἐξ-
άγεται ἐκ τοῦδε· ὅτε οἱ μετανάσται ἀνευ-
τινὸς ἐλπίδος καθόδου κατελίμπανον τὴν
πατρίδα, ἀρχηγὸς τῆς μεταναστάσεως
ταύτης ἐξελέξαντο αὐτοὺς ἐκείνους ἐκτι-
μῶντες τὰς εἰλικρινεῖς, ἃν καὶ εἰς κακὸν
ἀπέβησαν, προσπάθειάς αὐτῶν. Οὕτω ὁ
μὲν Πέτρος Γάσπαρης ἐγένετο ἀρχηγὸς
τῶν εἰς Σκλαμῖνα μεταναστῶν, ὁ Δημή-
τριος Γάσπαρης τῶν εἰς Αἴγινα καὶ ὁ
Σπυρίδων Περούλης τῶν εἰς Ναυπλίαν⁷⁶.
οὐ μὴν ἀλλὰ τινες ἀπῆλθον εἰς τὰς λοι-
πὰς πλησίον νήσους, Κέα, Ἄνδρον, τι-
νὲς εἰς ἄλλας ἀπωτέρας χώρας τῆς Ἑλ-
λάδος, οἱ δὲ πτωχοὶ περὶ εἰς Κόρινθον⁷⁷.
Ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν εἰς Ναυ-
πλίαν μεταναστῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ πολυ-
πληθέστεροι, Μιχαὴλ Περούλης διὰ δεή-
σεων πρὸς τὴν σύγκλητον τῆς Βενετίας
κατῶρθωσεν, ἵνα αὕτη ἐν τῇ μακροθυμίᾳ
τῆς! παραχωρήσῃ εἰς τὰ Ἱερά τῆς Ναυ-
πλίας κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀσίην γαίας
τινάς εἰς τοὺς λιμοκτονουμένους Ἀθη-
ναίους⁷⁸. Τῶν εἰς τὰς νήσους δὲ καταφυ-
γόντων οἱ ἐν Σκλαμῖνι διατριβόντες διὰ
πλοιαρίων διαπερῶντες τὸ στενὸν ἐφοίτων
εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκαλλιέργουν τοὺς
πατρίους ἀγροὺς, ἀλλ' οἱ πλείστοι τούτων
ἐν ἐπιδρομαῖς τῶν ἐκ τῆς Βοιωτίας Τούρ-
κων συλλαμβόμενοι ἐφρονεύοντο.

Ἡ ἱερὰ τῆς Παλλάδος πόλις ἐπὶ τρεῖς
μὲν ἐνιαυτοὺς ἐγένετο ἐντελῶς ἔρημος. Οἱ

Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν πόλιν, πᾶσα ἡ-
μερος βλάστησις ἐφθάρη ἢ ἐξηγηρίωθη, οἱ
ἀγροὶ ἐπληρώθησαν ἀκανθῶν, οἱ περὶ τὴν
πόλιν λόφοι ἐδάσώθησαν καὶ λύκοι καὶ
ἄλλα θηρία ἀφόβως διητῶντο ἐπὶ τοῦ λό-
φου τῶν Μουσῶν καὶ ἐπὶ τῆς Πυκνός⁷⁹,
ἔνθα συνήρχετό ποτε ὁ χαριέστατος τῆς
γῆς λαός. Ἐν ξένη γῇ ξένους ἀγροὺς θε-
ραπεύοντες καὶ τὸν πικρὸν τοῦ ἐκπατρι-
σμοῦ ἄρτον τρώγοντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ
πολλὰ διέτριψαν ἔτη. Ἐκεῖθεν ἐπὶ τῶν ὀ-
ρέων ἀνερχόμενοι ἔρριπτον τὰ δακρυόεντα
αὐτῶν βλέμματα πρὸς τὴν Ἀττικὴν, εἰς
τὸν γλαυκὸν οὐρανὸν τῆς ὁποίας διεγρά-
φετο ἡ σепτῆ Ἀκρόπολις ἀπαστρέπτον-
τος εἰς τὸν δύνοντα ἥλιον τοῦ Παρθενῶ-
νος, φάρου εὐέλπιδος ἐν τῇ θυέλλῃ τοῦ
βίου των ταύτη.

Γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι αἰτίαν τῶν
δεινῶν ὑπελάμβανον τὸν χόλον τοῦ Πα-
τριάρχου, διὰ βαρὺ παράπτωμα τῆς πό-
λεως ἐξοργισθέντος κατ' αὐτῆς· γνωστὴ
ἢ πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐπιστολὴ τῶν Ἀ-
θηναίων, ἢ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Ἀργυροῦ
Βεναλδῆ γραφεῖσα⁸⁰, δι' ἧς ἐν ἀδόλφ με-
τανοία συγγνώμην ἠτοῦντο παρὰ τοῦ ἐ-
θνάρχου, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ ὁποίου ἐδόθη
τοῖς Ἀθηναίοις ἀμνηστία καὶ ἄδεια κα-
θόδου. Ἐν τοσοῦτῳ οἱ πλείους δὲν κα-
τῆλθον εὐθὺς καὶ τῆς πόλεως ἐπὶ πολλοὺς
εἰσέτι ἐνιαυτοὺς ἀραῖοι ἦσαν οἱ κάτοικοι·
διότι τινὲς μὲν ὑπέστρεψαν καὶ μετὰ εἰ-
κοσιν ἔτη, τινὲς δὲ οὐδαμῶς πλέον. Πῶς
οἱ κατερχόμενοι ἐπανεύρισκον τὰς ἰοστε-
φάνους Ἀθήνας, τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον,
ὃ πολυάνθρωπον, εὐπρεπῆ οἰκήματα ἔχον,
ἐν εὐπορίᾳ κατέλιπον⁸¹;

Ἐξ καὶ εἰκοσιν ἔτη μετὰ τὴν ἐρημω-
σιν τῶν κατελθόντων τις ἐκ τῆς φυγῆς
Ἀθηναίων ἰδὼν τὴν ὀλιγανθρωπίαν, τὴν
ἀπορίαν, τὰ ἐρείπια τῶν ἐπ' ἀλλήλας κα-
τακειμένων ἔτι πολλῶν οἰκιῶν, τὸ εἰσέτι
ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν κατοίκων ἐνθρονισμέ-
νον πένθος, σπαρασσόμενος τὴν καρδίαν
ἔρρηξε δεινὴν κατὰ τῶν Βενετῶν ἀρὰν
χαράξας ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Θησείου
τάδε :

«1713 ἐπιασαν παει χαλασαν
κλαυσ την Ἀθηνα»⁸².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1). Ὁρθότερον ἔπρεπε νὰ ὀνομάζωμεν αὐτοὺς Βενετιανούς (Σουΐδας ἐν λέξει), ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ δημῶδες Βενετσάνος, ἢ Βενέτους (Ἀνθολογία 15, 46, 49 ἔκδοσις Tauchnitz) ἢ Βενετίους (Βενέτιος ἀνὴρ· ἐπίγραμμα ἀνέκδοτον IX, 670). Ἡκολουθήσαμεν ὅμως τῷ κοινῶς παραδεδεγμένῳ, ἵνα μὴ φανῶμεν καινὰ καὶ ἀήθη εἰσάγοντες.

2). Coronelli. «Description géographique etc. de la Morée» I, 45. Ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἤθελεν ἔχει τοιοῦτον τέλος, ἂν ὁ Βερτόλδος ἦκουε τὰς συμβουλὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐπικούρων Μιχαὴλ Ῥάλλη, ὅστις συλληφθεὶς τότε ἀνεσκολοπίσθη. Πρβλ. Παπαρρηγοπούλου Ἰστ. Ἑλλ. ἔθνους 5, 588.

3). Ἄργος, Ναύπλιον, Μονεμβασία, Μάνη, Κορώνη καὶ Μεθώνη. Ἡ Βενετία κατεῖχεν ἄλλοτε τὴν Ἀραδιούπολιν, τὴν Ῥοδοστόν, τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν Καλλιόπολιν, τὴν περὶ τὴν Πρέβεζαν καὶ Ἄρταν χώραν, μέρος τῆς Μακεδονίας, τὴν Λακωνικὴν, πολλοὺς ἄλλους τῆς Πελοποννήσου τόπους καὶ τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους. (Coronelli Description κτλ. I, 33.

4). Locatelli Racconto κτλ. I, 1. — Daru. Histoire de Venise VI, 143.

5). Τὸ ὄνομα τοῦ Μοροζίνη ἦν μέγα ἐν Βενετίᾳ διὰ τὴν γενναίαν τοῦ Χάνδακος ὑπεράσπισιν, εἰς ἣν τὸ πλεῖστον συνετέλεσαν οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης (πρβλ. Μαρίνον Τζαννέτον Μπουνιαλῆν). Αἱ κατὰ τοῦ Μοροζίνη ἐπὶ ἀνδρεία καὶ τοῖς ὁμοίοις κατηγορίαι τοῦ Ἀντωνίου Κορραρίου ἐνώπιον τοῦ ἐν Βενετίᾳ συμβουλίου εἶχον καταπολεμηθῆ οὐ μόνον ἐν τῷ συμβουλίῳ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σαγρέδου ἀλλὰ

καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἣτις ὑπελάμβανε τὸν Μοροζίνη ἡμίθεον. Ἐν τοσούτῳ ἢ περὶ αὐτοῦ γνώμη κατὰ τὸ πρῶτον τοῦ βίου του στάδιον φαίνεται νὰ μὴ συνίστατο ἐξ ἀμιγῶς θαυμασμοῦ, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Loret :

Le General Morosini
guerrier de mérite infini
aux gens de mer du grand Segnieur
enleva de leur caravane
un grand vaisseau nommé Sultane.
Cette chose par moi narrée
n'est pas encore trop assurée,
mais le temps la confirmera,
ou bien il la contredira.

(Gazette poetique φύλλον τῆς 20 Δεκεμβρίου 1659).

6). Arrighius de vita κτλ. σελ. 293. — Laborde. Athènes κτλ. II, 67. — Daru 6, 144. — Ὁ πρεσβευτῆς ὀνομάζετο Ἰωάννης Καπέλλος, διερμηνεῖς δ' ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Ταρσία.

7). Laborde II, 74. — Pfister. Der Krieg von Morea σελ. 21. — Ἰδοῦ δὲ καὶ τὸ κείμενον τοῦ μεταξὺ Βενετίας καὶ δουκὸς τοῦ Βροῦνσβικ συμβολαίου: «Il duca Ernesto di Brunswic è Luneborg, Principe d'Osnabruc, inviara alla Republica in servizio contra il Turco tre regimenti di fantaria, consistente ogn'uno in ottocento combattenti in otte compagnie, *soldatti veterani, ben vestiti ed armati*, con moscetti è spade, è per ogni compagnia li suoi granadiieri etc». Παρὰ Schwencke σελ. 182 - 190.

8). Rossi. Teatro della guerra κτλ. Ἐν τῷ πίνακι τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου «Schavoni, Papalini è Maltesi, Sassoni, Toscani, Brausvich, Venetiani».

9). Locatelli I, 11. — Fanelli 307, 651. — Arrighius σελ. 293.

10). Pfister σελ. 56. «6 Galeassen, 26 Galeeren, 14 Galeotten, 87 Marcilianen und andere Fahrzeuge». — Κατὰ τὸν Arrighium (σελ. 291 καὶ 293) αἱ πᾶσαι 110. Ὁ δὲ Daru (6, 144) ἀγνωστον πόνον ἀρυσθεὶς λέγει, ὅτι ἦσαν 58 μόνον. Περὶ τῆς παρασκευῆς τοῦ στόλου πρβλ. Locatelli I, 2 κ.έ.

11). Coronelli. Description géographique κτλ. I, 38 καὶ 39. II πίνακες ἐν σελ. 32.

12). Ἡ Μονεμβασία παρεδόθη ἔνεκα πείνης εἰς τὸν Ἰερώνυμον Κορνήλιον μετὰ τὴν τρίτην πολιορκίαν αὐτῆς τὴν γενομένην τῷ 1690. Πρβλ. Arrighium σελ. 382.

13). FRANCISCO MAUROCENO
PELOPONESIACO ADHUC VIVENTI
SENATUS POSUIT ANNO MDCLXXXVII.
Πρβλ. Locatelli I, 353. — Arrighius 343. — Fanelli 308.

14). Πρβλ. Laborde «Malvasia la seule ville qui prétendit contester au Peloponnesien la conquête qui lui valait son titre».

15). Ἡ Χαλκίς κακῶς ἐνομοίσθη εὐάλωτος· αὕτη ἐγένετο ὁ τάφος τῆς πολεμικῆς δόξης τοῦ Μοροζίνη καὶ τῆς Βενετικῆς στρατιᾶς καὶ ἡ ἠθικὴ αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ γενναίου Κοϊνιξμαρκ.

16). Βενιέρ (Venier) ὀνομάζεται παρὰ Fanelli 307, 653. Locatelli II, 2. Arrighio 317. Pfister 85. Πρβλ. τοῦ Coronelli τὴν τοῦ συγγράμματος Description géographique de la Morée etc. (Paris 1687 4ον), ἀφιέρωσιν «a Monseigneur Venier ambassadeur de la serenissime Republique κτλ. Καὶ ἐν ταῖς νήσις τοῦ Αἰγαίου πολλοὶ ὀνομάζονται Βενιέραι οὐδεὶς δὲ Βερνιέρος. Βερνιέρ (Vernier) μόνον ἐν τοῖς Reporti di Venezia ὡς δημοσιεύονται παρὰ Laborde (II, 133, σημ. 1), ὃν ἀκολουθῶν ὁ κ. Κωνσταντινίδης ὀνομάζει ὡσαύτως Βερνιέρον τὸν ναύαρχον (Ἰς. τῶν Ἀθηνῶν σελ. 529.)

17). Locatelli II, 3. — Arrighius 345. — Fanelli 307, 653. — Anna Ackerjelm παρὰ Laborde II, 277. Appendix.

18). Ἡ ἡμέρα τοῦ κατάπλου εἰς Πειραιᾶ δὲν εἶνε βεβαία. Ὁ Locatelli (II, 3) παραδέχεται τὴν 9/19 Σεπτεμβρίου. Ἄλλ' ὁ Schwencke (σελ. 147) καὶ ὁ Pfister (σελ. 85) παραδέχονται τὴν 1/21 στήριζομενοι εἰς ἀνεκδότους μαρτυρίας τῶν μετασχόντων τῆς στρατείας Γερμανῶν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὀρίζει καὶ ἡ «Journal militaire de Vienne» (τόμ. III, ἔτος 1829 σελ. 310) «In der nacht von 21, ging die Ueberfahrt nach dem Piræus». Ἐπίσημοι δὲ μαρτυρίαι συνηγοροῦσαι ὑπὲρ τῆς ἡμέρας ταύτης εἶνε αἱ ἐξῆς δύο «La mattina del 21 Septembre arrivo l'armata in porto Leone d'Athene e nel tempo stesso il capitano straordinario delle navi Vernier passo con le navi nel canal di Negroponte per far diversione». (Reporti di Venezia τῆς 8 Νοεμβρίου 1687 ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς Βενετίας παρὰ Rawdon Brown). Καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μοροζίνη πρὸς τὸν Δόγην: «Serenissimo Principe. La mattina de 21 caduto, si presento quest'armata alle rive d'Athene in porto Lion». (Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας n. 125). Ταύτην παραδέχονται ὁ Laborde καὶ ὁ Hopf (Geschichte Griechenlands von Beginn des Mittelalters etc. II und III Periode. Encycloquädie Ersch und Gruber tom. 86 s. 178). Ἄλλ' ὁ κ. Κωνσταντινίδης (Ἰς. Ἀθην. σ. 529) ὀρίζει τὴν 10/22 Σεπτεμβρίου.

19). Locatelli (II, 3) «novemila ottocento ottanta Fanti, ed ottocento settant'uno cavalli», ὃν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Laborde (II, 133). Ὁ Fanelli λέγει ὅτι οἱ πεζοὶ ἦσαν 8,800, ὁ δὲ κ. Κωνσταντινίδης κατὰ τυπογραφικὸν λάθος βεβαίως ὑποβιβάζει τοὺς πεζοὺς εἰς 7,880.

20). Fanelli 308, 655. — Locatelli II, 3. Παρ' ἀμφοτέροις ὁ Βενετῆς φέρεται Βοναλδῆς «il dottor Argiro Bonaldi» παρ' οὐδετέρῳ δὲ λέγεται ὅτι εἰς

τὴν πρεσβείαν κατελέγετο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος (Κωνσταντινίδου Ἰστ. τ. Ἀθ. σελ. 530). Ὁ Βεναλδῆς μὴ ἐγένετο κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ Βεναρδῆς (Βερνάρδος ὡς Λειναρδῆς ἐκ τοῦ Λεονάρδος);

21). Σελ. 345. «Urbs est exigua, nullisque moenibus aut munimento: cujus, quæ vis est, arce continetur». Ὁ δὲ Weller (II, 397) λέγει περὶ τῶν Ἀθηναίων: «Elle n'a point de murailles pour se defendre, ce qui les a souvent fait surprendre par les pirates, et les a exposez à de grandes pertes, jusqu'à ce que depuis quelques années ils ont asseuré les avenues de la ville par des Portes, qu'ils ont bâties de nouveau, et joint la plus part des maisons pour servir de murailles» καὶ ἐν μὲν τῷ χάρτι «Athenæ ex parte marina» (II, 384) δὲν σημειοῖ τείχη, ἀλλ' ἐν τῷ ἐτέρῳ χάρτι «Athenæ ex parte boreali» (II, 385) ὑποδηλοῖ ταῦτα. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ χάρτης τῶν ἐν Ἀθήναις καπουκίων (παρὰ Laborde II, 78) τοῦ De la Guilletière, τοῦ Spon (II, 210), καὶ τοῦ Coroneili ἐν τοῖς συγγράμμασι Description géographique etc. (Paris 4ον σ.88), καὶ Memoires historique etc. (σ. 197), οὐ μόνον τείχη, ἀλλὰ καὶ πύλας σημειοῦσι πέντε. Ὡσαύτως οἱ χάρται τοῦ Βερνέδα (Fanelli σελ. 113 καὶ 317, Laborde 180) δεικνύουσιν ὠρισμένως τείχη καὶ πύλας τέσσαρας «2 Quattro porte per intrare in Città». Ἦσαν δὲ ἐξω τῶν τειχῶν ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Λυκοδήμου (Hagia Maria Licodemou· Weller), τοῦ ἀγίου Γεωργίου Καρότση, τῶν ἀγίων Θεοδώρων, τῆς ἀγίας Παρασκευῆς (Hagia Sceva· Weller), τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης, τοῦ ἀγίου Γεωργίου (Θησεῖον) καὶ τοῦ ἀγίου Διονυσίου (ὄρα Spon, Weller, Verneda αὐτ.).

22). Καὶ ἐν εἰρήνῃ τότε πολλοὶ τῶν Τούρκων δὲν εἶχον τολμήσει εἰσεῖτι νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ κατῴκουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (κάστρου), διό

καὶ καστριῶται ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὡς μαρτυρεῖ ἐπιγραφή τις τοῦ 1555 κεχαραγμένη ἐπὶ τοῦ δωδεκάτου στύλου τῆς πρὸς νότον πλευρᾶς τοῦ Θησείου ἢ ἐξῆς: «εγινε το κακο θανατικο εις την Αθινα και απεθανον χιλιαδες λαος και Καστριωται». Παρβλ. τὴν εἰκόνα τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς καὶ τὰς λοιπὰς παρὰ Fanelli (σ.1 καὶ 113) καὶ Laborde (II, σ. 150 καὶ 172) εἰκόνας τοῦ Βερνέδα, ἐν αἷς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως σημειοῦνται οἰκίαι. Παρὰ Spon (II, 101) Castriani.

23). Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ὅτι ὁ Spon εἶδε τὸν ναὸν κατὰ τὸ 1676 καὶ ὅτι οὔτε οἱ στύλοι οὔτε οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ ἔχουσι σημεῖα βολῶν μαρτυροῦντα τὴν ὑπὸ τοῦ βενετικοῦ πυροβολικοῦ προσβάλλοντος τὴν Ἀκρόπολιν καταστροφὴν αὐτοῦ. Παρβλ. Hansen und Schaubert. Die Acropolis von Athen, ἧς τὸ κείμενον ἔγραψεν ὁ Ross (σελ. 3). Ὁ Fanelli (σελ. 315, 14) λέγει ὅτι ἐσώζετο ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτος ἀντέγραψε προγενεστέρους περιηγητᾶς, αὐτὸς δὲ δὲν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν γινώσκεται καὶ ἐκ τῶν ἀνακριβειῶν ὅσας λέγει ἐνταῦθα. «Nell'entrar della ritirata predetta comparisce prima il Tempio della Fama senza ale costruito di quadroni di bianco finissimo marmo con scannellate collone di ordine Dorico; .. fu eretto ad honore di Teseo, e dedicato alla Fama senza ale per essere stata da lui prevenuta coll'espedito ritorno di Candia à publicare agli Ateniesi la conseguita liberatione dal Tributo à Cretensi». Καὶ ἐν τοῖς πίναξι τοῦ Βερνέδα (παρὰ Fanelli σελ. 1 καὶ 317 καὶ Laborde II, σελ. 180 καὶ 182) δὲν σημειοῦται ὁ ναός.

24). Ἡ ἐπίθεσις ἤρξατο δι' ἐξ μόνον πυροβόλων ἀπὸ τῆς Πυκνός, μετὰ ταῦτα προσετέθησαν καὶ τὰ λοιπὰ πυροβόλα καὶ βόμβαι. «Sarebbe stata decantata per la piu solenne fortezza del mondo, massime se le fosse stato abbassato un colle vicino, dove il nostro campo pose le

batterie dei canonici» (ἐπιστολή ἀξιωματικοῦ τινος παρὰ Bulifone (Lettere memorabili, σελ. 84). Παρβλ. εἰκόνα Βερνέδα παρὰ Laborde σελ. 172, ὅπου ἐξ πυροβόλα ἐπὶ τῆς Πυκνὸς σημειοῦνται. Ὅρα καὶ σημειώσιν 26.

25). Ὅρα πίνακας τοῦ Βερνέδα παρὰ Fannelli σελ. 1, 113 καὶ 317 καὶ Laborde σελ. 180 καὶ 182.

26). Ὅρα ἐπιστολὴν τοῦ Μοροζίνη πρὸς τὸν Δόγην «Il principio la mattina dei 23 con due batterie, l'una di sei pezzi di cannone, l'altra di quattro mortari da bombe tormentar gli assediati» (Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας n. 125).

27). Περὶ αὐτοῦ ἔγραφεν ὁ Bulow Ἄννοβερανὸς ἀξιωματικὸς «Le bon homme (Muttoni) n'a pas l'idée qu' étant si pres de la forteresse, il doit diminuer sa charge de poudre» καὶ πάλιν «Le comte Felice est un sot; il nous fait plus de mal avec ses bombes que les ennemis».

28). Sobiewolsky ἡμερολόγιον (Laborde II, 151, Pfister σελ. 90). Hopf αὐτόθι.

29). Ὅρα ἐπομένην σημειώσιν.

30). Ὁ Locatelli (II, 4) λέγει τὴν 18/28, ὁ δὲ Muazzo τὴν 17/27. «Adoprate le machine da mani piu destre, fecer immediate l'effetto dentro la rocca, ed il 27 Settembre casualmente, penetro una per unico foro della superficie del tempio di Minerva (Storia della guerra tra di Veneti e Turchi etc.)». Ἄλλὰ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τῆς 16/26 Σεπτεμβρίου. «La sera degli 26, verso mezz'ora di notte, una bomba del signor conte di san Felice cade in un magazzino di polvere ed altre cose bituminose, che accesovi il fuoco vi duro per 2 giorni e rovino il bel tempio di Minerva» (Rapporti di Venezia 22 Novembr. 1687 ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς Βενετίας τοῦ Rawdon Brown). Μάλιστα δὲ ἡ πρὸς τὸν Δόγην ἔκθεσις τοῦ Μοροζίνη «Col getto poi

delle bombe continuatosi a flagelar dal sopra intendente costi di s. Felice l'interno del barbaro luogo, s'ebbe in contento di vederne fra le altre cader una la sera de 26» (Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας n. 125). Ταύτην παραδέχεται ὁ Hopf αὐτόθι.

31). Ἡ ἔκρηξις ἐγένετο οὕτως ἰσχυρὰ, ὥστε τὰ συντρίμματα τοῦ ναοῦ ἐρρίφθησαν μέχρι τῆς πρὸς ἀνατολὰς στρατοπέδειας τῶν Λουνεβουργίων, ὅπου τὰ στίφη αὐτῶν οὐ μόνον διὰ τῶν βομβῶν ἀλλὰ καὶ δι' ὑπονόμων προσέβαλλον τὴν Ἀκρόπολιν.

32). Παρβλ. προηγουμένην σημειώσιν: Rapporti di Venezia 22 Novem. 1687 «... che accesovi il fuoco vi duro per 2 giorni etc», καὶ ἔκθεσιν Μοροζίνη πρὸς τὸν Δόγην «Con fortunato colpo, mentre acceso un deposito di buona quantita di polvere, non pote più estinguersi la fiamma, che ando serpendo, e per due intierni giorni dirocando l'abitato coll'apportar loro notabili danni e cruciose mestizie». (Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας n. 125).

33). Ἄννης Ἀκκεργεῖν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς ἐξ Ἀθηνῶν (παρὰ Laborde II, 277 Appendix). Hopf αὐτόθι.

34). Τὴν πρεσβείαν ἀπετέλουν οἱ Ἀλῆ-ἄγας, Χουσεῖν-ἐφφέντης, Χουσεῖν-ἄγας, Κασσικ (Χατζῆ;) - Μεχμέτ καὶ Ἀχμέτ ἐφφέντης. (Rapporti di Venezia Gazettes manuserites de Venise 22 Novem. 1687 ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς Βενετίας παρὰ Rawdon Brown). Ὁ Locatelli (II, 5) ἀναφέρει μόνον τοὺς Ἀλῆ-ἄγαν, Χατζῆ-Μεχμέτ καὶ Ἀχμέτ-ἐφφέντην Κοστᾶ (Σοφτᾶν;), ὁ δὲ Fanelli (309, 662) τοὺς Ἀγᾶ-Κατζῆ (Χατζῆ;) Μεχμέτ καὶ Ἀχμέτ Κοστᾶ (σοφτᾶ).

35). Veduta del castelo d'Acropolis dalla parte di mezzo giorno (Fanelli σελ. 1. — Laborde II, 176).

36). Veduta del castello d'Acropolis dalla parte di tramontana (Fanelli σ. 1. — Laborde II, 150).

37). II, 172. «Prospeto di Athene».

38). «Penetro una per l'unico foro della superficie del tempio di Minerva». (Muazzo. Trattato militare etc. ἐν τῷ συγγράμματι Storia della guerra tra di Veneti e Turchi. Πρβλ. σημ. 30 καὶ Laborde II, 143, σημ.).

39). Σελ. 113.

40). Fanelli σελ. 317. — Laborde II, 180.

41). Fanelli σ. 1.—Laborde II, 182.

42). Laborde II, 151. — Pfister σ. 90 καὶ 91. Καὶ ὑπὸ Βερνέδα ἐν τῷ τοπογραφικῷ χάρτη καὶ Ἐκροπόλεως (Fanelli σ. 1.—Laborde II, 182), ὑπὸ τὴν γωνίαν τοῦ Κιμωνείου τείχους σημειοῦται «Quartieri del regimento del Principe di Brauswich».

43). Fanelli σ. 1.—Laborde II, 182.

44). Coronelli Description géographique etc II, 148 καὶ 149. — Arrighius σ. 325 καὶ 331.

45). «Compien il repugnait à Son Excellence de detruire le beau temple qui a existé trois mille ans, et qui est appelé temple de Minerve! mais en vain; les bombes firent leur effet; ainsi jamais dans ce monde le temple ne pourra être remplacé». (Ἄνω Ἀκρογελμ κατὰ τὴν παρὰ Laborde II, 275-281 μετάφρασιν).

46). Fanelli σ. 308. — Arrighius ἐν ἀρχῇ.—Coronelli. Courte description du royaume de la Morée etc., ὅπου ὁ Μοροζίνη εἰκονίζεται ὑπουλότερος.

47). Coronelli. Description géographique etc. I, 100 καὶ 150.

48). «Pax tibi, Marce euangelista meus». Ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν πλείστων ὑπὸ Μοροζίνη κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην κατακτηθεισῶν πόλεων δύναται τις νὰ ἴδῃ τοὺς πτερωτοὺς λέοντας μάλιστα ἐν Ναυπλίῳ, ὅπου ἠριθμήσαμεν περὶ τοὺς δώδεκα πλὴν τῶν δουρικῶν βενετικῶν συμβόλων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν. Οἱ Τούρκοι ἐντὸς ἐξημήνου κατὰ τὸ 1715 ἐλόντες τὴν Πελοπόννησον ἀφῆκαν πάντα κατὰ χώραν σαρκασμὸν ἀμίμητον πρὸς τὴν

κατάκτησιν, ἧς τὰ θεμέλια ἐπὶ ἄμμου εἶχε στηρίξει ὁ κομπορρήμων Πελοποννησιακός.

49). Πρέπει νὰ εὐλογῶμεν τὸν θεὸν τῆς τέχνης, διότι ἂν οἱ ὄλμοι δὲν ἤκρωτηρίαζον τὸν Παρθενῶνα, οἱ ὑπονομευταὶ τοῦ Μοροζίνη μετὰ τινὰς ἡμέρας ἤθελον μετὰ τῶν τειχῶν καταρρίψει πάντα ἐν τῇ Ἀκροπόλει.

50). Muazzo ὄρα ἀνωτέρω σημ. 38.

51). Ὅρα σημ. 30 καὶ 32.

52). «Ce fameux temple, qui, dit-on, avait coûté plus de quarante millions, attesta par ses débris que la fureur des peuples policés n'est guère moins funeste aux arts que l'ignorance des barbares». (Daru. Histoire de Venise 6, 150).

53). Ὁ Hammer (Geschichte des Osmanisches Reichs VI, 489) λέγει τὰ ἑξῆς: «Eine bombe flog ins Pulvermagazin des Pantheon (ἀνάγνωθι Parthenon) und sprengte den Schoensten Theil desselben in die Luft; des Deutsche oder der Venezianer barbarischer als des Türke, welcher es durch zwey Jahrhunderte verschont».

54). Ὅρα κατωτέρω σημ. 64.

55). Beulé. P' Acropole d' Athènes (1862) I. 38 σημειῶσις «On a trouvé cependant, dans les archives de Venise, un memoire de Morosini qui essaye de justifier ses devastations».

56). Ὅρα σελ. 10 στήλ. α' στίχ. 23 καὶ ἑξῆς.

57). «L'ingenieur Venitien Verneda a cherché de souvenir à rendre l'effet desastreux causé par cette explosion. En reproduisant ce cruel spectacle, sa main tremblait-elle de honte? ses yeux se remplirent - ils de larme?» (Laborde).

58). Fanelli 309, 667.

59). Fanelli 310, 669.

60). Arrighius σελ. 348.— Fanelli 309, 661 «Accesa questa all'improvviso lasciò in momenti il tutto divorato

dalle fiamme, e sepolto sotto il diroc-
camento di gran parte della sommità
del Tempio, quale dopo il giro mol-
tiplicato de Secoli, e non ostante la
varietà di atrocissime guerre interne,
ed esterne, e delle più fiere ostilità
de bardari, per il merito della sua
vasta mole, fortissima architettura,
preziosità de rilievi, ed animate sta-
tue dalla perfezion de scalpeli, era
stato preservato come singolarissimo
monumento della sublime magnificen-
za de Greci».

61). Όρα σημ. 55.

62). Όρα σημ. 45.

63). Παρά Bulifone · Racconto di
lettere etc. II, 84 «Quell'altissima
mole, la quale, benchè caduta, non a
potuto non farmi restare estatico in
contemprarla».

64). Reporti di Venezia εν Archi-
ves de Venise του Rawdon Brown.
«Venezia 6 Dicembre 1687. *Deplora-
mo la rovina* fatta dalla munizione
nel tempio di Minerva, nella fortezza
d'Atene, quando da una bomba vi fu
attacato il fuoco come si disse, asse-
rendo esser orrore, vedendosi un di-
roccamento particolari di gran colon-
nati che sepellirono con la caduta cir-
ca 200 persone con molte ricchezze ivi
ritiratesi e di marmi cosi grossi, che
sempre difficilissimo e forse anco im-
possibile sara il rimoverli, *restando
cosi rovinata* la piu bella antichità
del mondo ed *una memoria sopra la
quale l'ingiurie del tempo non ave-
vano per anco avuto autorità di la-
cerarla*, vedendosi tutavia di fuori
fatte con bassi rilievi e risalti con-
servati ed illesi che rendevano stupo-
re e *meravigliosa reminiscenza degli
andati tempi*».

65), Έκ των 3350 Σαζώνων των
κατὰ τὸ 1685 ἐλθόντων εἰς Ἑλλάδα ἀπ-
ῆλθον μετὰ δύο ἔτη μόνον 800 καὶ οὗτοι
ἀσθενεῖς. Πρὸς Schwencke σ. 154, καὶ

ἐξῆς. — Pfister 113 καὶ ἐξῆς. — Fa-
nelli 310, 670.

66). Laborde II, 161.—Schwencke
152.

67). Όρα τοπογραφικὸν πίνακα τῶν Ἀ-
θηνῶν ὑπὸ Βερνέδα (Fanelli σελ. 317.—
Laborde II, 180), ὅπου τὸ διὰ τοῦ γράμ-
ματος Υ̅ σημειούμενον τζαμί ἐν τῷ ἀνα-
λυτικῷ πίνακι ἐρμηνεύεται διὰ τῶν ἐξῆς :
«Moshcea, hora chiesa de Luterani». καὶ
τὴν εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν παρὰ La-
borde (II, 172) «M. Moschea ora chiesa
Luterana». — Τὰ ἐγκαίνια ἐγένοντο τῆ
7/19 Ὀκτωβρίου 1687 διὰ λόγου τοῦ
στρατιωτικοῦ ἱεροκέρυκος τῶν διαμαρτυ-
ρομένων Beithmann. Schwencke 155
κ. ἐξ. — Pfister σ. 104 — Ackerjelm
παρὰ Laborde II, 277 κ. ἐξ. Appendix.
— Οἱ δυτικοὶ πλὴν τοῦ ἀγίου Διονυσίου
μετέβαλον εἰς ἐκκλησίαν καὶ τι παρὰ τὴν
πύλην τῆς Ἀγορᾶς τζαμί. (Laborde II,
172. Εἰκὼν Βερνέδα).

68). Fanelli 311, 675. — Locatelli
II, 39.

69). Ὁ Σουλτάνος ὑπισχεῖτο εἰς τοὺς
Ἀθηναίους μένοντας ἀμνηστειάν. (Πα-
ράβλ. Fanelli 311, 678).

Ἐπειδὴ εἰς συχνοὺς κινδύνους ἦτο
ἐκτεθειμένη ἢ μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ
τῶν νεῶν συγκοινωνία ἠναγκάσθησαν
να ἐγείρωσι μετὰ τοῦ λιμένος τούτου
καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸν ἐλαιῶνα ὀχυ-
ρώματα ὑπερασπίζοντα τὴν ἀσφαλή πρὸς
τὸν στόλον καταφυγὴν. Fanelli 310,
673. — Πρὸς τοῦ Βερνέδα τὴν ἐν σελ.
113 τοῦ Fanelli εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν καὶ
τὴν παρὰ Laborde (II 172) εἰκόνα τῶν
Ἀθηνῶν καὶ τῶν πέριξ, ὅπου σημειοῦνται
τέσσαρα ὀχυρώματα.

70). Περὶ Nointel καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ
Carrey ἴδε παρὰ Laborde I, 89 κ. ἐξ.
καὶ 128, — Michaelis Der Parthenon
σ. 187, πίναξ VII, 2, 3. — Wheler σ. 360.—
Ottières παρὰ Laborde I, 132. Μετὰ δώ-
δεκα δεκαετηρίδας ὁ ἀξίος τοῦ Μοροζίνη
ὀπαδός, ὁ συμπληρώσας τὸ ἥροστράτειον
ἔργον ἐκείνου διαβόητος Ἕλγιν συνέλεξεν

ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀκροπόλεως τοὺς κορμούς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς κατακειμένους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πτώσεως ἀπὸ τοῦ ἀετώματος. Michaelis σ. 198, πίναξ VIII, 13, 16.

71). Laborde II, 221 κ. ἐξ. — Merimée. Sur un fragment d'une des statues du Parthenon ἐν τῇ Revue Archéologique 1844 σ. 833.

72). Παρὰ Laborde I, 78. — Coronelli. Description géographique etc. Paris 1687, 4ον σ. 88. — Κατ' αὐτοὺς ἡ λέαινα ἔκειτο κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς πόλεως μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς καὶ οἰκοδομήματος, πιθανόν τῆς Πυκνός. Κατὰ τὸν Babin 50 βήματα μακρὰν τοῦ Θεσίου. Κατὰ δὲ τὸν Guillet ἡ λέαινα σημεῖται ἀνακριβῶς κειμένη μεταξὺ τοῦ Θεσίου καὶ τῆς πύλης τῶν Θεῶν (Athènes ancienne et nouvelle σ. 125, 194, 254. Ὁ δὲ Spon (Voyage etc. II, 145 καὶ 210) σημειοῖ τὴν λέαιναν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἐλευσίνας. «deux cents pas au delà, sur le chemin de Lep sina». Ὁ Arrighius (βιβλ. IV σ. 347) ἀνακριβῶς τίθησιν ἀμφοτέρους τοὺς λέοντας ἐν Πειραιεῖ «Pleraque ibi Græci ingenii opera reperta ; bina in his ad Piræeum Leonis ac Leænæ marmorea signa ; eaque ad omen Venotias missa ; quæque post paulo, senatus jussu, ad Navalium fores sunt collocata».

73). Ὅρα τοπογραφίαν τοῦ Πειραιῶς παρὰ Laborde II, 61. Ὁ Πειραιεὺς διὰ τὸν λέοντα τοῦτον ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπὸ τῶν Φράγκων *Porto Leone* καὶ *Port - Lion* καὶ Δράκος παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὅρα Coronelli. Courte description du royaume de la Morée et des places maritimes. Anvers 1688. Τοῦ αὐτοῦ. Mémoires historiques et géographiques du royaumes de la Morée etc. Amsterdam, 1686, σ. 195. «Le Port - Lion ou Porto - Lion est ainsi appelé à cause d'un Lion de marbre de dix piés de haut qui est sur le ri-

vage au fond du Port». Spon II, 176 καὶ ἐξῆς.

74). Παρὰ Fanelli σ. 344 δύο εἰκόνας καὶ τρίτη τῆς ὀπλοθήκης, πρὸ τῆς ὀποιᾶς ἴδρυνται. — Arrighius σ. 347. — Theatro Europeo 1693 XIV, 560. — Coronelli. Isolario II, 15. — Pfister 101 κ. ἐ. — Schwencke 156. — Ἡ ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβίβασις τῶν λέόντων ἐγένετο τῇ 17/29 Μαρτίου 1688. (Locatelli, II, 51).

75), Sobiewolsky Tagebuch παρὰ Pfister 120. — Ὁ Schwencke (σ. 161) ἡμέραν ἀναχωρήσεως ὀρίζει τὴν 9 Ἀπριλίου, ἐκδόσεως ὅμως τῆς διαταγῆς τοῦ ἀρχιστρατήγου περὶ ἐγκαταλείψεως τῶν Ἀθηνῶν τὴν 5 τοῦ μηνὸς τούτου (σελ. 160). — Ὁ Locatelli τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Ἀθηναίων τίθησι μεταξὺ τῆς 20 καὶ 28 Μαρτίου (ν. ἔ.), συμφωνεῖ δὲ τοῖς λοιποῖς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς διὰ τὸν Πόρον (II, 50 - 53).

76. Fanelli 311, 677. — Locatelli II, 50.

77). Fanelli 311, 676. — Locatelli II, 50. — Pfister 119. — Οἱ Βενετοὶ ἐκφράζουσι βαθυτάτην θλίψιν, διότι ἐγένοντο αἰτία τῆς ἐγκαταλείψεως οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πατρίδα αὐτῶν. Fanelli 311, 676. — Locatelli II, 50. — Πρβλ. ἐπιστολὴν ἐκ Πόρου ἀξιωματικοῦ τινος Βενετοῦ παρὰ Bulifone II, 87. «Questo è il premio, che riceviamo per aver voluto chiamare i Christiani? Discacciarci dal nostro lido con la perdita di tutti i nostri poderi».

78). Fanelli 311, 680.

79). Διηγοῦνται ταῦτα ἐκ παραδόσεως οἱ γεραῖτεροι τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Σταυρὸς Στουραῖτης ἤκουε τοῦ πάππου του διηγουμένου, ὅτι κατὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως αὐτὸς καὶ τέσσαρες ἄλλοι ἐλθόντες ἐκ Στύρων τῆς Εὐβοίας ἐκνήρησαν εἰς τὸ Σέγγιος (ἐπὶ τοῦ Φιλοπάππου) λύκους.

80). Σουρμελῆ. Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κτλ. σ. 59-63.

Σάβα. Νεοελληνική φιλολογία σελ. 595.
Κωνσταντινίδου ιστορία τῶν Ἀθηνῶν σ.
544 κ. έ. Τῆ μεσαιτεία τοῦ Πατριάρχου
ὁ Σουλτάνος οὐ μόνον συνεχώρησε τοὺς
Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ἀφή-
κεν ἀτελεῖς.

81). Περί τῆς καταστάσεως τῶν Ἀ-
θηνῶν πρὸ τῆς ἐρημώσεως ὄρα Babin. Re-
lation de l'état présent d'Athènes etc.

σ. 52-57.—Spon II, 179 κ. έ.—Coro-
nelli. Description Geographique etc.
Paris 1686. 12ον, vol. II, 94.—Acker-
jelm ἐπιστολὴ ἐξ Ἀθηνῶν παρὰ Laborde
II, 277 κ. έ.—Pfister 104.

82). Ἀνθήνα ἐκαλεῖτο συνήθως, ὅθεν
καὶ τὸ λεγόμενον περὶ αὐτῆς τότε «Ἀν-
θήνα τὴν λένε, μὰ ἄνθη δὲν ἔχει».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000051001